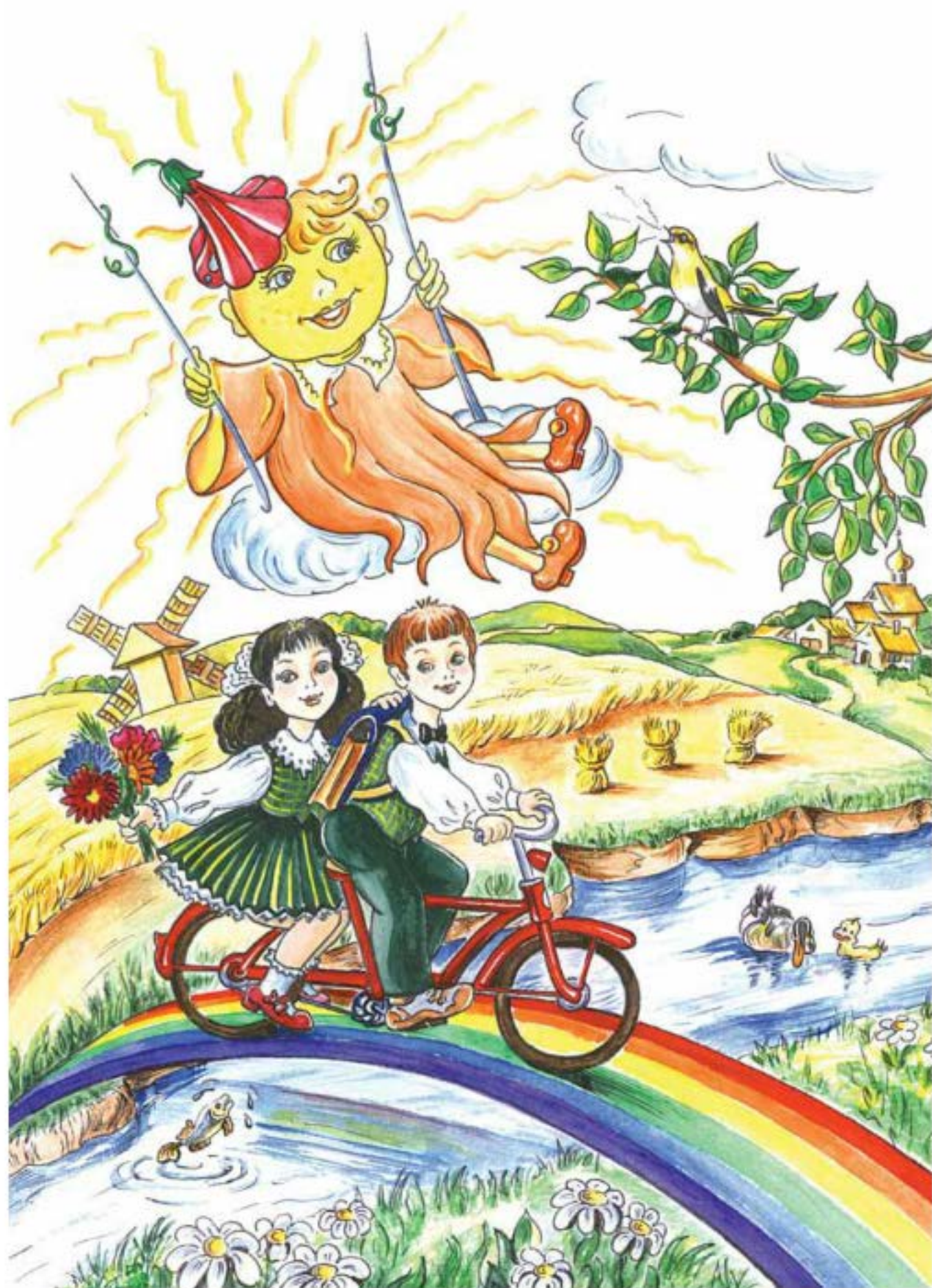


Криган С.Г.

Українська мова

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів





Повторення

§1. Звуки і букви



1. Розглянь малюнки. Розкажи, що зображено на них.



2. Запиши букви у такому порядку: **а, о, и, е, ї, є, у, і, ю, я**. Які звуки вони позначають?

а о и

3. Запиши подані нижче великі та малі букви. Придумай слова з цими буквами.

Вв, Гг, Жж, Пп, Тт, Фф.



4. Перепиши вірш. Постав наголоси у словах. Назви голосні та приголосні звуки у виділених словах.

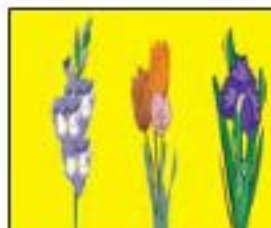
Можна все на **світі** вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки **Батьківщину**.

В. Симоненко



5. Назви по порядку всі букви української азбуки. Зроби висновок: в українській азбуці налічується... букви.

6. Розглянь малюнки. Запиши назви намальованих квітів. Побудуй звукові моделі дібраних слів.



7. Прочитай загадку, відгадай її. Назви голосні і приголосні звуки у слові відгадки.

Червона, солодка, пахуча,
Росте низько – до землі близько.



8. Вимов звуки, які позначаються поданими нижче буквами. Запиши декілька слів з цими буквами і придумай з ними речення.

Дз, дж, ц, ч.



9. Запиши текст, підкресли у виділених словах букви, що позначають два звуки.

Серпень

Холоне блакить літнього неба. Повітря в серпні пахне спілими яблуками і добірним зерном. Щедрий серпень і на різні ягоди та фрукти. Краєм ходить літо.



10. Запиши слова у два стовпчики: у перший – ті, що пишуться з малої букви, у другий – з великої. Поясни написання великої букви.

Людина, Оля, Люда, Юрій, щастя, вересень, день,
Леся, школа, Київ, Дніпро, Ужгород.

11. Запиши слова в алфавітному порядку.

Школа, клас, олівець, зошит, альбом, пенал, фарба,
ручка, урок, дошка.



11. Перепиши прислів'я. Підкресли букви, що позначають тверді приголосні звуки, однією рисою, а ті, що позначають м'які приголосні, – двома рисками.

Весна красна квітками, а осінь – снопами.
Радіють люди літу, а бджоли – цвіту.

12. Запиши слова і речення. Підкресли букви, які позначають подовжені м'які приголосні звуки. Поясни їх вимову.

1 Життя, гілля, колосся, узлісся,
суддя, знання, читання, зілля, вбрання.

2 Осінь щедра та багата встала до світання,
Роздає усім до свята дорогі убрання.



13. Запиши під диктовку слова, поясни їх написання.

П'ять, б'ють, ряд, подвір'я, ллють, хлоп'ята, пам'ять,
здоров'я, солов'ї, буряк, бур'ян, свято, черв'як.



14. Запиши слова, поділи їх на склади для переносу.

- 1 Оленка, Ярина, Павло, Ольга, Юрій.
- 2 Явір, байка, гайок, майка, сойка, бур'ян.
- 3 Співає, читає, пальто, гість, щедрість, тільки.
- 4 Волосся, навчання, узлісся, знання.



15. Відгадай слова, запиши їх, зроби звуко-буквений аналіз.

40 а

, р

100 лиця

16. Перепиши, підкресли слова, які не можна переносити. Яке є правило переносу слів?

Пісня, іде, учить, сон, джміль, урожай, іній, читає, льон, гедзь, в'юн, узвар, цвіт, урок.



17. Випиши з обох текстів по три слова:

а) двоскладових; б) трискладових.

Найбільше і найдорожче добро кожного народу – це його мова, ота жива схованка його духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, досвід, почування.

Панас Мирний

На світі білому єдине,
Як і Дніпрова течія, –
Домашнє вогнище родинне,
Оселя наша і сім'я.

Д. Білоус



18. Спиши слова з м'яким знаком та апострофом.

– Ех – каже молодший брат, – давайте покопаємо землю ще раз та глибше. Може, батько закопав горщик глибоко.

Погодилися брати. Дуже їм захотілося розшукати горщик із золотом! Знову взялися до роботи. Перекопали всю землю. Стала вона пухкою і м'якою. А горщика з золотом так і не знайшли.

– Що ж, – каже старший брат, – розкопали ми всю землю – не пустувати ж їй! Давайте посадимо на цій землі виноградні лози.

– Добре – кажуть брати. – Хоч не пропаде даремно наша праця.

Казка вона пухкою і м'якою. А горщика з золотом так і не знайшли.

§2. Речення. Текст



1. Прочитай речення. Про що говориться в кожному з них? Чи складають вони зв'язну розповідь? Прочитай і перекажи текст.

- 1 Ромашка росте всюди.
- 2 Діти збирали лікарські трави.
- 3 Ліс великий і гарний.
- 4 Влітку ми відпочивали в селі.



Ромашка

Ромашка – ніжна квітка. Головка її – наче маленьке жовте сонечко з білосніжними промінцями. Листя – ніби прозоре зелене мереживо.



2. Розглянь малюнки, склади за допомогою опорних слів речення і текст.



Опорні слова та словосполучення: одиноке, лякливий, замріяне, чисте повітря, пейзаж, синє небо, прозора вода, сіра шубка, корисна тварина.



3. Прочитай текст. Випиши речення, в яких висловлена головна думка.

Мова – це глибина тисячоліть. Це найдорожчий скарб, переданий нам сотнями і сотнями попередніх поколінь, злеліяний у пісні, в переказі, у приказці. Слова нам доносять з глибини віків радості і пристрасті, сподіванки і горе наших предків. Мова – це душа народу.

Мова – то цілюще народне джерело, і хто не припаде до нього вустами, той сам всихає від спраги.

В. Сухомлинський

4. Прочитай і перекажи текст своїми словами. Що сказав автор про рідну мову? А якою вона є для тебе?



Рідна мова

Що для мене рідна мова? Це мова мого дитинства, моїх дідуся і бабусі, мова казок, пісень. Без прикраси, від чистого серця скажу, що це мова землі, трави, яка вибивається з цієї землі, мова золотої бджоли й вишневого цвіту, над яким вона в'ється. Це слово синього неба і гомін нашої героїчної нещасної і щасливої історії.

Ю. Алмазов

5. Прочитай прислів'я. Як ти розумієш їх зміст?

Шабля ранить голову, а слово – душу.

І від солодких слів буває гірко.

Хто багато читає, той багато знає.



Зверни увагу Речення в тексті розміщені в певній послідовності. Вони складають зв'язну розповідь.

6. Запиши речення. Визнач речення з одним головним членом?

Вечоріє. В полі пахне вогким осіннім зіллям. Адже кожна пора року розливає по землі особливі пахощі. Ще вчора тут щебетали ластівки. Сьогодні немає жодної пташини. Тільки тихий вітер шелестить жухлою травою. Нудьга.

§3. Головні та другорядні члени речення



1. Перепиши речення. Підкресли однією рисою підмет, двома – присудок.

Бабуся плете шкарпетки. Діти читають. Ігор готує уроки. Василь дарує Марічці букет із бузку.



Підмет і присудок – головні члени речення.
Всі інші члени речення – **другорядні**.



2. Прочитай речення правої і лівої колонок. Чим вони відрізняються? Постав запитання до другорядних членів речення.

Повіяв вітер.
Зашуміли дерева.
Листя падає.

Повіяв степовий вітер.
Зашуміли дерева в лісі.
Тихо падає жовте листя.



3. Перепиши, підкресли головні члени речення.

1. У лісі дозріває ожина. 2. Під березу їжачок на-
носив сінця стіжок. 3. Я люблю житній хліб.

4. Прочитай, випиши головні члени речення.

- 1 Лелеки летіли на луг через річку.
- 2 Дятел у лісі працює весь день.
- 3 Микола часто пише листи бабусі.
- 4 Настя уважно слухала пояснення вчителя.



5. Прочитай і скажи, про кого або про що говориться в кожному реченні. Який це член речення?



Чи знаєш ти?

- 1 Орли злітають угору на шість-дев'ять тисяч метрів.
- 2 Довжина язика жирафи досягає шістдесяти сантиметрів.
- 3 Куряче яйце важить п'ятдесят грамів. А страусине яйце лише на сорок грамів важче.

6. Перепиши речення, вставляючи із довідки необхідні за змістом слова. Який член речення пропущений?

Продзвенів . У клас заходять . Починається . читає про лісових звірів. А за вікном гризе горішки.



Довідка: учні, дзвінок, учитель, урок, білочка.

7. Склади зі слів речення. Підкресли другорядні члени речення.

Листя, гербарій, учні, із, осіннього, зібрали.

8. Опиши, який сьогодні день. Вживай у реченнях головні та другорядні члени речення.



**Складання тексту-розповіді
за змістом малюнків
та поданим початком**

Як ми провели літні канікули



1. Розглянь малюнок. Розкажи, як діти проводять літні канікули. Де відбуваються ці події (у селі, у місті)? Склади за допомогою малюнка та поданим початком твір-розповідь про те, як ти провів (провела) літні канікули.



Першу половину канікул я відпочивав (відпочивала) у селі . Там дуже . Біля села протікає річка . Коли я приїхав (приїхала) до , черешні та вишні . Ми збирали ягоди, . Я познайомився (познайомилась) з . Допомігав (допомігала) дідусеві . А бабусі .



2. Розглянь малюнки. Розкажи, як можна провести літні канікули в місті. Куди прийшли діти? Продовж за допомогою малюнків та поданим початком твір-розповідь про те, як ти провів (провела) літні канікули.



Другу половину канікул я провів (провела) у місті. Це місто та . Воно подобається мені, тому що . Ми з друзями ходили в цирк. Там побачили . Особливо мене вразило . З я відвідав (відвідала) музей . А потім повів (повела) мене в зоопарк. Там було багато . Але найбільше мені сподобались каруселі, .



§4. Зв'язок слів у реченні



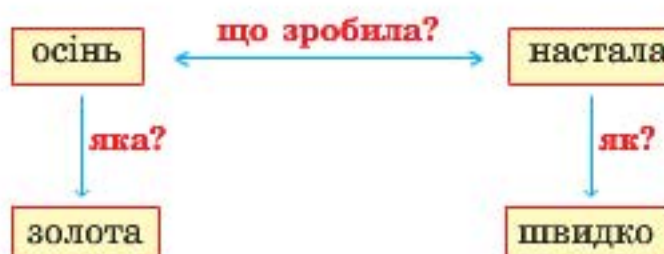
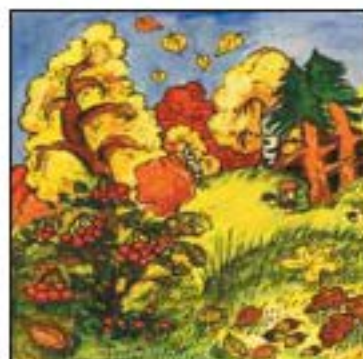
1. Прочитай речення. Зверни увагу, як можна встановити зв'язок слів у реченні за допомогою питань.

Швидко настала золота осінь.

що зробила?
осінь настала;

яка?
осінь золота;

як?
настала швидко.



2. Прочитай речення. Встанови зв'язок слів у них за допомогою питань. Зроби схему першого речення.

1. Восени птахи відлітають у теплі краї. 2. В небі курличуть журавлі. 3. У лісі з дерев опадає листя. 4. Через поле в'ється стежка. 5. Осіннє небо затягнулося хмарами.



3. Пошир речення за допомогою запитань.

(Коли?) на полях посіяли (що?).

(Що робить?) осінь по (якій?) землі.

Діти пішли (куди?) (з ким?).

4. Перепиши речення, доповнивши їх словами із довідки.

1. Дідусь знає багато цікавих (чого?) . 2. Учні писали (що?) про (кого?) . 3. Мати спекла (який?) (що?) .



Довідка: твір, історій, птахів, пиріг, смачний.

5. Прочитай вірш. Перепиши першу строфу. Визнач головні члени речення.



Осінь

Облітають квіти, обриває вітер
Пелюстки печальні в синій тишині.
По садах пустинних їде гордовито
Осінь жовтокоса на баскім коні.



В далечінь холодну без жалю за літом
Синьоока осінь їде навмання,
В'яне все навколо, де пройдуть копита,
Золоті копита чорного коня.

В. Сосюра

6. Прочитай текст. Про що в ньому мовиться? Яка головна думка тексту?

Ми з дідусем ідемо квітучим узліссям, і він розповідає мені про трави.

– Оце зветься німиця. Вона помагає, коли болять зуби. А це, як бачиш, звичайна кропива. Лікуються нею, коли болить поперек, і ще вона зупиняє кровотечу. Ну, й цю рослину ти знаєш. Понюхай. Як зветься?

– М'ята, – кажу нюхнувши.

– Вона лікує, коли болить у животі. Ось це зілля на вигляд мирне, а зветься звіробій. Лікує воно печінку.

В. Перепелюк

§5. Однорідні члени речення



1. Прочитай, назви однорідні члени речення.

1. У серпні цвітуть петрові батоги, верес, жоржини, чорнобривці. 2. Уже відлітають ластівки, лелеки, шпаки. 3. Нинішнього року ми вчасно зібрали картоплю, моркву, буряки. 4. У саду достигли соковиті яблука, духмяні груші, смачні сливи.



2. Перепиши текст, підкресли однорідні члени речення, постав між ними коми.

Що їли та пили наші предки

Здавна у слов'ян були відомі жито пшениця ячмінь просо овес гречка. З білого борошна на свята пекли пироги з м'ясом рибою капустою ягодами. З овочів були поширені капуста морква часник цибуля буряк. У садах росли яблуні груші сливи вишні горіхи.

Однорідні члени речення з'єднуються
інтонаційно або за допомогою
сполучників і, й, та, а, але.



3. Доповни речення однорідними членами, з'єднуючи їх сполучниками або лише інтонацією.

- 1 На уроці української мови ми читаємо, .
- 2 Відлітають у теплі краї ластівки .



4. Перепиши речення. Підкресли однорідні підмети і присудки.

1. По вулицях міста їздять автобуси, тролейбуси, трамваї. 2. Микола встав, поснідав, зробив ранкову зарядку і пішов до школи.

5. Прочитай вірш і перепиши його. Зверни увагу на розділові знаки між однорідними членами речення.



Мій рідний край, моя земля,
велика-превелика.
Є в ній степи, ліси, поля,
моря, і гори, й ріки.

Н. Забіла

6. Назви свійських та диких тварин. Склади одне речення.



Узагальнююче слово може стояти перед однорідними членами речення або після них. Воно об'єднує всі однорідні члени речення.

7. Утвори речення з однорідними членами за зразком.



Зразок. Картопля, морква, буряк, капуста – овочі.

Пальто, костюм, сукня, блузка – .

Липа, клен, береза, дуб, граб, бук – .

8. Доповни речення однорідними членами після узагальнюючого слова.



У садах вже дозріли фрукти: яблука, ... ,

Розкішні сукні одягли дерева: яблуня, ... ,

§6. Перевір себе



1. Вимов усі голосні звуки у словах загадки, а потім – приголосні.

Дуже товсті ноги маю,
Ледве їх переставляю,
Сам високий я на зріст,
Замість рота в мене хвіст.



2. Скажи, скільки звуків і скільки букв у виділених словах.

Дзень-дзелень! Дзень-дзелень!
Дзвонить дзвоник кожний день.



3. Спиши, підкресли тверді та м'які приголосні звуки.

Дім, лис, дуб, ліс, син, сім, сіла, сила,
літо, лито, сирник, сірник, спілий, спілі.



4. Відгадай загадки, поясни правопис слів з апострофом.

① Мене ріжуть, мене б'ють,
я не злюсь, стаю добрішою.

вжмєз



② В'ється, стука молоток,
поправляє нам садок.

③ Не звір, а з рогами,
не птиця, а з пір'ям,
не людина, а в одязі.



5. Запиши слова в алфавітному порядку.

Троянда, гвоздика, мальва, любисток, айстра, ромашка, нарцис, жасмин, фіалка, чорнобривці.



6. Розмісти і запиши речення так, щоб вийшов текст. Підкресли головні члени речення.

1. Наталя і Петрик гралися біля річки. 2. Петрик послизнувся і впав у річку. 3. Юліана підійшла до них. 4. З нею був песик. 5. Дівчатка одразу кинулись у воду і врятували Петрика. 6. Собака почав гавкати.



7. Добери слово до схеми.



8. Поділи слова на склади для переносу. Зроби звуко-буквений аналіз виділених слів.

М'ятя, Юрась, Юлія, люк, мальва, береза, клен.



9. Контрольне списування.

Продзвенів дзвоник. Закінчились уроки. Діти поспішають додому. У Мар'яни – новий портфель. У портфелі пенал, альбом, фарби, книги, зошити...

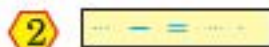
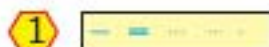


10. Встанови зв'язок слів у реченні за допомогою питань.

На лісовій галявині ростуть чудові квіти.

11. Склади і запиши речення за схемами.

Зразок. 1. Осінь позолотила листя дерев.



Текст-розповідь „Літні новини”



► Інсценуй розповідь по радіо чи телебаченню про свої літні канікули. Звертай увагу на початок дії, розвиток та завершення її.



- 1 У якому селі ти відпочивав?
- 2 Опиши село, в якому відпочивав.
- 3 З ким ти познайомився влітку?
- 4 Як ти допомагав старшим у селі?
- 5 Які розваги були в селі?
- 6 Які спогади залишились у тебе?
- 7 Чим відпочинок у селі кращий і корисніший, аніж у місті?

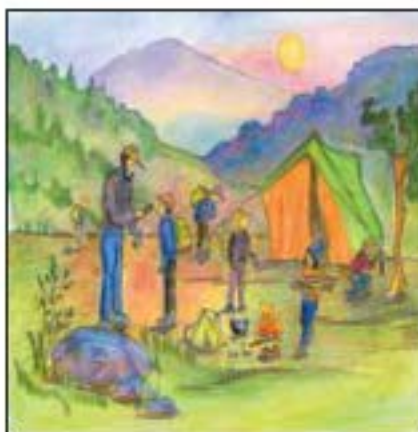
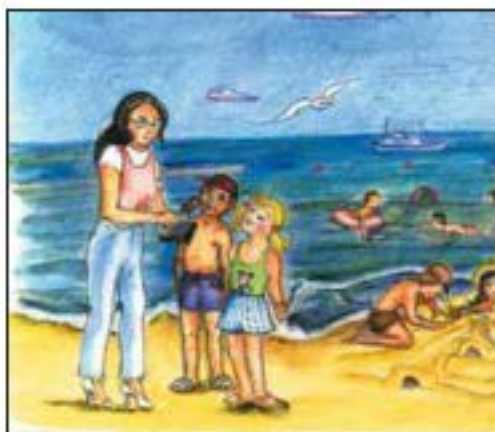


Зверни увагу На зв'язок слів у реченні, використання однорідних членів речення.





- 1 В яких містах ти побував? Опиши їх.
- 2 Яке місто найкраще?
- 3 Які розваги є в містах?
- 4 Чи відвідував ти цирк, кіно, театр?
- 5 Які спогади залишились у тебе?
- 6 Чим відпочинок у місті цікавіший, ніж у селі?



Слово. Значення слова

§7. Слова, близькі за значенням (синоніми)

Кожне слово щось означає,
тобто має **лексичне значення**.



1. Скажи, чи близькі за значенням такі групи слів: **вулиця, завулок, шлях, траса; спати, куняти, дрімати.**



2. Прочитай групи слів. Чи близькі вони за своїм лексичним значенням? Як називаються такі слова?

- 1 Робота – праця, труд;
мужність – відвага, сміливість;
дорога – шлях, гостинець;
будинок – хата, житло, оселя, садиба;
їжа – страва, корм, пожива.
- 2 Відважний – сміливий, безстрашний, хоробрий;
веселий – радісний, бадьорий;
пухкий – м'який;
спритний – швидкий, прудкий;
мирний – спокійний, тихий.
- 3 Мерзнути – холонути, дубіти, стигнути;
говорити – розмовляти, спілкуватися, бесідувати;

іти – ступати, крокувати, човгати;
боятися – полохатися, лякатися.

3. Добери синоніми до слів **гора**, **хоробрий**, **говорити**, **повільно**, використовуючи подані нижче слова.

Казати, відважний, висота, шепотіти, плести, сміливий, вершина, повагом, безстрашний, щебетати, неспішно, поволі.



4. Поясни, який відтінок у значеннях мають подані слова-синоніми. Склади з ними речення.

Злий – лютий, великий – здоровенний,
сміятися – реготати, маленький – крихітний.



5. Розглянь малюнки, назви їх. Чи близькі за значенням ці слова? Наведи свої приклади.



5. Прочитай вірш, поясни всі значення, що їх має слово «земля».

Багато є значень у слова «земля»,
Земля – це Вітчизна твоя і моя,
І ґрунт, що орють весняної пори,
І наша планета, де ми живемо,
І суша, що вабить мандрівника в морі
І кличе його в водяному просторі.

§8. Слова, протилежні за значенням (антоніми)



1. Перепиши речення. Випиши парами з кожного речення слова-антоніми.

1. Умій батьківщину любити, а ворога – ненавидіти (*Народна творчість*). 2. Старе одживає, нове народжується (*Остан Вишня*). 3. Геть пішло з країни горе, розлилося щастя море (*Народна творчість*).



Антоніми – це слова
з протилежним значенням.



2. Прочитай і перепиши слова-антоніми. Поясни їх значення.

1. Голосний – тихий, дорогий – дешевий, сумний – веселий, добрий – поганий, чистий – брудний.

2. Швидко – повільно, високо – низько, далеко – близько, глибоко – мілко, легко – важко, багато – мало.

3. Бігати – стояти, збільшувати – зменшувати, кричати – мовчати, плакати – сміятися.

4. Зима – літо, день – ніч, мир – війна, шум – тиша, друг – ворог, життя – смерть, щастя – горе, початок – кінець, загадка – відгадка, запитання – відповідь.

3. До поданих слів добери слова з протилежним значенням.

Зразок: ситий – голодний.



Солодкий – .
Старий – .
Твердий – .
Ніжний – .
Товстий – .

4. Прочитай притчу і випиши з неї слова з протилежним значенням.



Татова порада

(З індійської притчі)

Хлопчик вбіг із двору в хату,
До тата голосно гука:
– А я провідав у лікарні
Свого найкращого друга.



Тож правда, тату, я – чутливий,
І маю серце золоте!
Замисливсь тато на хвилинку
І так сказав йому на те:

– Коли тебе в тяжку годину
Людина виручить з біди, –
Про це добро, аж поки віку,
Ти, синку, пам'ятай завжди.

Коли ж людині щиросердно
Ти зробиш сам добро колись,
Про це забудь, аж поки віку, –
Мовчи й нікому не хвались.

Г. Бойко

§9. Багатозначність слів. Пряме і переносне значення слів



1. Прочитай речення. Що називають виділені слова?

1. Щасливі люди йдуть навколо, на **головах** у них вінки (В. Сосюра). 2. Одна **голова** добре, а дві – краще (Народна творчість). 3. Ти будеш **головою** в домі.

Чи подумав ти, що у першому реченні слово **голова** означає частину тіла, у другому – розум, у третьому ж – керівника?

Слова, які мають кілька лексичних значень, називаються **багатозначними**. Значення їх можна зрозуміти лише у зв'язку з іншими словами.



2. Прочитай та поясни значення виділених слів.

1. Я веду братика за **ручку**. 2. Мені подарували кулькову **ручку**. 3. Треба відремонтувати дверну **ручку**.



3. Прочитай подані пари багатозначні слова. Склади речення з кожним словом відповідно до його змісту.

- 1 Півники – птахи, півники – квіти.
- 2 Лисички – звірі, лисички – гриби.
- 3 Ніжки дитини, ніжки стільця.

Слово може вживатися
в **прямому** й **переносному** значенні.

4. Прочитай, порівняй значення слів. Чому так можна казати?

Гірка редька.
Хлопчик **сміється**.
Золотий годинник.
Біжать хлопці.
Хор **співає**.
Холодний вітер.

Гіркі слова.
Сонце **сміється**.
Золота осінь.
Біжать струмки.
Душа **співає**.
Холодна зустріч.



5. Перепиши речення та вкажи, у котрому з речень значення слів пряме, а в котрому – переносне.

1. Бабуся прожила **довге** життя. У Оксани дуже **довге** плаття. 2. Дуб шелестів кучерявим **чубом**. У Сергійка кучерявий **чуб**. 3. Цукор на смак **солодкий**. Лисичка мовила **солодким** голосом. **Солодка** усмішка не завжди щира.



6. Прочитай вірші. Знайди слова, вжиті в переносному значенні. Поясни їх значення.



Хто що пише

(Уривок)

Пише хвостиком лисиця
Слід по росяній траві.
Пише дятел, чорна птиця,
Дивні знаки на корі.
Щось таємне пишуть риби
Плавниками у ставку.
Зайчик сонячний на шибі
Пише казку золоту.

В. Лучук

Ранок

(Уривок)

Сміється поле, річка, ліс,
Сміються гілочки беріз,
Птахи сміються і лути,
Сміються квіти навкрути.

А. Костецький



Тема і мета тексту. Заголовок



1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Яка головна думка цього тексту?

Наш добрий хліб



Люди сіють хліб. Щедро оспівана ця праця людська. Зерно для людини і досі залишається земним дивом. Воно безсмертне. Кинуте в землю, стає колоском. Наливається соками землі і сонця. Красується, радіє урожаєм.

Нелегко дається хліб. Справжню ціну йому складають хлібороби, ті, хто до землі найближче, хто від засіву до жнив живе сподіваннями й турботами хлібної ниви. У кого в душі вміщується весь колосковий лан.

М. Сингаївський



Зверни увагу Те, про що говориться у тексті, – це **тема**. Головна думка тексту – це **мета**. **Заголовок** виражає тему або мету тексту.



2. Прочитай. Визнач тему тексту. Яка мета цього тексту? Придумай свій заголовок.

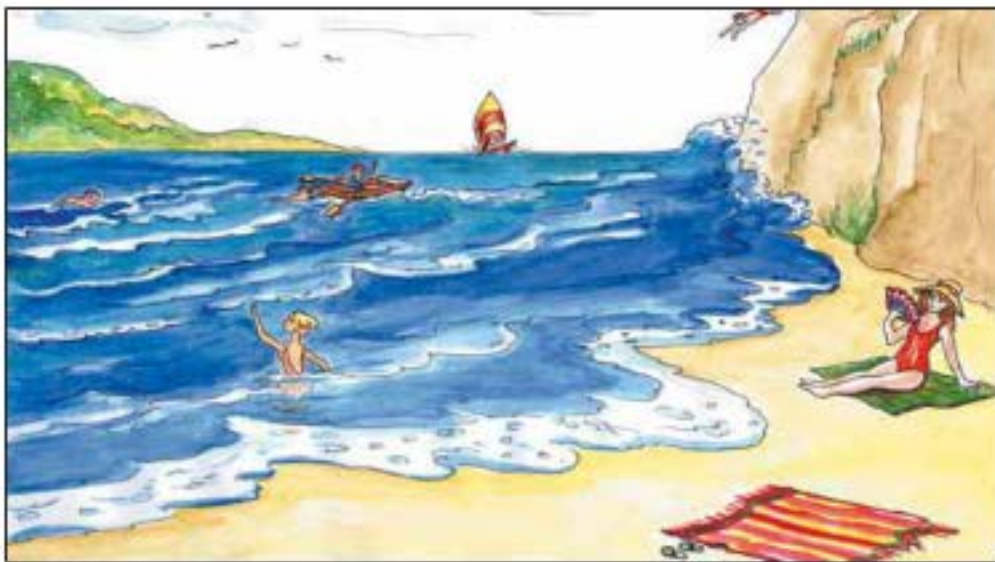
З водою не жартують

Не можна нехтувати правилами безпеки на воді. Це призводить до трагічних наслідків.

Найчастіше призводить до нещасних випадків переляк, страх, коли у воді судом зводить м'язи. Їй належить уміло протидіяти. Коли звело литку, слід захопити рукою пальці ноги, сильно притягнути їх до себе і тримати так, незважаючи на біль. Допомагає й енергійний масаж у воді напружених м'язів.

Не можна жартувати на воді, притоплюючи силоміць одне одного. Втонутися можна й тоді, коли, розімлілий на сонці, стрибаєш у холодну воду. Неправильне поводження на воді призводить до травм. Стрибаючи вниз головою з човнів чи мостів, берегових урвищ, можна вдаритись об дно чи камінь. Добре вивчіть правила поведінки і дотримуйтеся їх. Ось тоді ріки, озера і моря даруватимуть вам лише радість і здоров'я.

За Г. Навроцькою



3. Прочитай текст та придумай до нього заголовок.

Серед форм звертання людей один до одного існують вітання і прощання. Вони бувають коректними, чемними, галантними або недобррозичливими, зарозумілими. У них проявляється гама тональності, що залежить від характеру взаємин між людьми, віку, статі, ступеня спорідненості і рівня культури.

У кожного народу – свої правила зустрічей і прощань: поклони, потиск руки, зняття головного убору, помах руки, опускання на коліна, поцілунки одягу «святійшого», обійми.

Будова слова

§10. Основа слова. Закінчення

Основа слова – це частина слова без закінчення.
Закінчення – це частина слова, яка змінюється.

1. Знайди серед поданих слів споріднені, запиши їх, підкресли основи.



Зразок. Клен – кленовий.

Ліс, праця, вода, лісовий, працівники, підводний.

2. Допиши подані нижче ряди слів за зразком, виділи закінчення.

Зразок.	Дуб	сонц <u>е</u> липа	<input type="checkbox"/>
	дуб <u>а</u>	сонц <u>я</u> липи	<input type="checkbox"/>

Дуб, сонце, липа, дуба, липи, сонця, дубом, липою, сонцем, дуби, лип, сонцю.

3. Випиши групи споріднених слів. Виділи в них основу і закінчення.

Зразок. сад, садки, садівник, посадки

Верба, вербичка, вербою, вербиченька, вербочка, вербовий, вербі, вербняк. Береза, берізка, березою, берізонька, берези, березовий, березняк, підберезник.



4. Добери споріднені слова до поданих нижче слів. Визнач основу та закінчення.

Рука, школа, ліс, море, зима, весна.

5. Перепиши речення, вставляючи закінчення у словах.

1. Біля нашого села протікає річк[]. Тиса. 2. Оксана живе біля самої річк[]. 3. Ми посадили топол[]. 4. Топол[] росте поволі. 5. На топол[] є пташине гніздо.



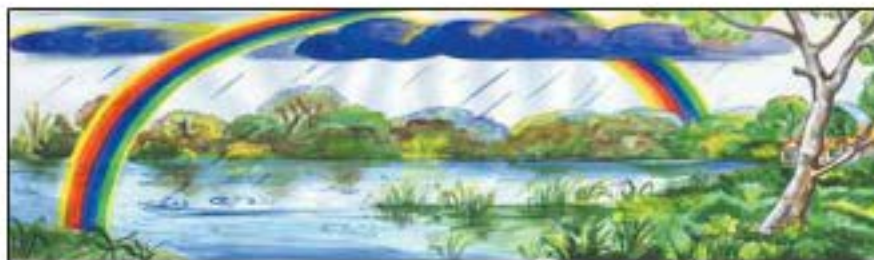
6. Прочитай і перепиши текст, підкресли основи виділених слів.



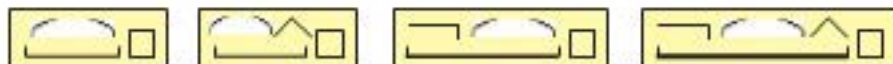
Барвисте коромисло

За ставком – синя хмара. Через усю хмару – веселка. Грають, виграють на ній жовта, зелена, синя, червона стьожки. Немов барвисте коромисло над річкою нависло. Десь за лісом, на високій горі, сидить могутній велетень Грім-Буревій. Це він тримає в руках дивне коромисло. Бере відром воду із ставка і виливає в хмару. Щоб із хмари ішов дощ.

В. Сухомлинський



7. Розглянь схеми слів. Скажи, з чого може складатися основа слова.



§11. Спільнокореневі слова. Корінь



1. Прочитай вірш, знайди і випиши спільнокореневі слова. Підкресли в них корені.

Є в дідуся добре діло:
Сад розводить на горбку.
Квітнуть вишеньки вже біло
В дідусявому садку.

І ніхто не відгадає,
Якщо дід вас виглядає,
Чи то вишня розквітає,
Чи дідова борода.

Ю. Гойда



Корінь – це головна значуща частина слова.
Він виражає те спільне значення, яке мають
усі спільнокореневі (споріднені) слова.
Наприклад: *лис*, *лисовий*, *лісник*.



2. Прочитай, знайди корінь у виділених словах.

Іди, іди, дощику,
Звари мені борщику!
Тобі – каша, мені – борщ
Щоб ішов хороший дощ!

Народна творчість



3. Допиши речення.

- 1 Спільна частина споріднених слів називається
- 2 Частина слова без закінчення – це
- 3 Частина слова, яка змінюється, – це

4. З кожної групи слів випиши спільнокореневі слова:

- а) мило, мильниця, милитися, милуватися, милий;
- б) бережливий, бережок, обережний, прибережний, береговий;
- в) сирість, сирник, сирій, відсиріти, сирота;
- г) син, синок, синій, синівський, синиця.



5. Перепиши прислів'я, підкресли спільнокореневі слова, познач у них корінь. Усно поясни зміст кожного прислів'я.



- 1 Де дружніші, там сильніші.
Дерево міцне корінням, а людина – дружною.
Берись дружно – і не буде сутужно.

- 2 Праця чоловіка годує, а лінь марнує.
Бджола мала, а й та працює.
Працьовиті руки гори вернуть.

6. Перепиши текст. Чи можна назвати виділені слова спорідненими?



Черевики з липи

У казках часто згадуються дерев'яні черевики. У давнину носили саме таке взуття. Підшви цих черевичків робили з липи. Липові черевички дуже корисні для здоров'я. Людина в липових черевичках могла проходити 352 кілометри. І тільки після цього черевички зношувалися.

§12. Префікс. Суфікс

1. Назви слова, утворені за допомогою префіксів.



Префікс – це частина основи слова, яка стоїть перед коренем. За допомогою префіксів утворюються нові слова.

2. Утвори з поданих слів однокореневі слова за допомогою префіксів. Поясни значення утворених слів.

Зразок. Говорити – заговорити, поговорити.

- 1 Писати – на-, за-, від-, пере-, до-, ви-.
- 2 Малювати – роз-, на-, за-, під-, ви-, пере-.
- 3 Дати – від-, пере-, по-, ви-, роз-, до-.



3. Перепиши текст. У виділених словах познач префікси.

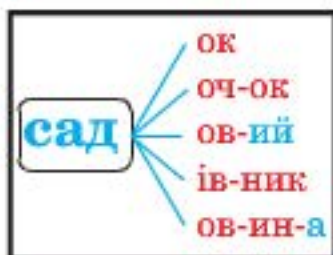
Журавель

Облітав журавель сто морів, сто земель;
Облітав, обходив ноги, крила натрудив.
Ми спитали журавля: Де найкраща земля?
Журавель відповідає: Краще рідної – немає!

П. Воронько



4. Назви слова, утворені за допомогою суфіксів.



Суфікс – це частина основи слова, яка стоїть після кореня і служить для утворення слів.

5. Від поданих слів утвори слова, що означають професію чи рід діяльності. Виділи суфікси.

Зразок. Трактор – тракторист.

Школа, бандура, шахта, двір, ліс, робота, море, вчити, лікувати.

6. Перепиши текст, у виділених словах визнач суфікси.

На зеленому горбочку

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка,
Стиха вийшла виглядати,
Чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки,
Вийшло сонце, засвітило,
І хатинку звеселило.

Леся Українка



§13. Правопис префіксів роз-, без-, з-, с



1. Запиши слова, виділи префікси, зверни увагу на їх написання:

- 1 Розповісти, розкласти, безсилий, безробітний.
- 2 Сказати, спитати, списати, сфотографувати.
- 3 Злити, зчистити, зшити, знизу.

В українській мові в префіксах **роз-**, **без-** завжди пишеться **з**.

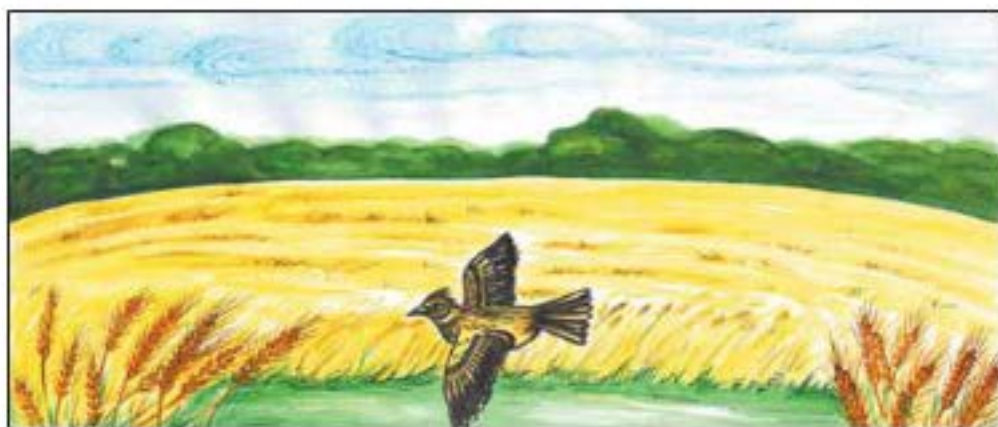
Префікс **с-** пишеться перед **к, п, т, ф, х**, перед іншими приголосними – префікс **з-**.



2. Прочитай текст. Визнач його головну думку. Поясни правопис виділених слів.

Цікаво, де живе жайворонкова пісня? Вона живе у весняному степу, над зоряним полем, на зеленому **роздоллі**. І жайворонок ніколи не **розлучається** з нею. Спить він у степу біля сірої грудочки землі. І пісня **спочиває** разом із **стомленою** пташинкою. Пісня для жайворонка – це головне в житті, то сама душа пташки. Тому й оберігає він свою пісню від буйного вітру, від холодної роси, від грозового дощу.

За Є. Гуцалом



3. Прочитай вірш. Добери до нього заголовок. Визнач префікси у виділених словах.

Люлі, люлі, мій синочку,
Справлю тобі колисочку
Та й повішу на дубочку.
Сонце зійде, обігріє,
Роса впаде та скупає,
Листок впаде та й накриє.



4. Від поданих слів за допомогою префіксів **роз-**, **без-** утвори нові слова. Запиши їх.

Зразок. Ніс – розніс.

Танув, шумний, малював, корисний, питав.

5. Перепиши, вставляючи префікси **з-**, **с-**:

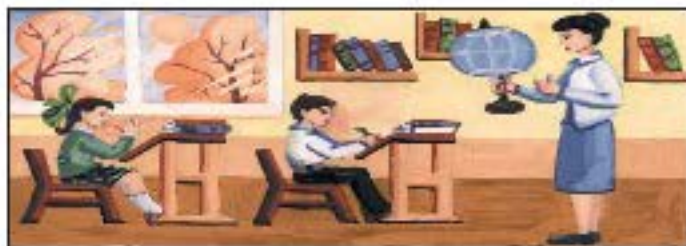
■кинути, ■хопити, ■шити, ■бити, ■мити, ■лити,
■вити, ■будувати, ■питати, ■тримати, ■дати.

6. Перепиши слова. Пригадай і поясни правила вживання апострофа. Придумай із 2-3 словами (за вибором) речення.

- 1 Під'їзд, з'їзд, в'їхати, об'єднати, з'явитися.
2 В'язати, в'є, пам'ятати, п'ятак, б'ю, бур'ян.

7. Розглянь малюнок. Склади кілька речень зі словом **інчли**, вживаючи різні префікси.

Зразок. Учні прийшли до школи.



Художній та науковий тексти



» Прочитай обидва тексти. Порівняй їх. Який з них художній, а який – науковий? Чому? Обґрунтуй свою думку.



Їжачок-хитрячок

Їжачок-хитрячок
Із голок та шпичок
Пошив собі піджачок,
І у тому піджачку
Він гуляє по садку.

Натикає на голки
Груші, яблука, сливки.
І до себе на обід
Він скликає цілий рід.

П. Воронько

Їжак

Їжак звичайний мешкає в європейській частині України і Західному Сибіру.

Їжак – невеликий звірок з овальним тілом сірого забарвлення. Мордочка витягнута, вуха стирчать або притиснуті. Спина і боки вкриті голками. На мордочці і животі – м'яка сіра шерсть. Лапи короткі, однакової довжини. На них пальці з кігтями. Є у їжака і маленький хвіст.

Живиться їжак дощовими черв'яками, жуками, ящірками, жабами. Полює на змії.

Їсть також ягоди, опалі яблука і груші.
Ведуть їжаки вічний спосіб життя.

» За поданим планом напиши переказ тексту „Їжак”.



План

- 1 Де мешкає їжак?
- 2 Який його зовнішній вигляд?
- 3 Чим він живиться?
- 4 Який спосіб життя ведуть їжаки?

» Розглянь малюнок. Склади художній текст-опис „Їжачок”, використовуючи слова-синоніми, антоніми, порівняння. Вислови своє ставлення до тваринки.



§14. Перевір себе



1. Перепиши, визнач основу та закінчення у виділених словах.

Звірі – в хащах лісових,
Риби – в водах річкових
Птиці поміж гілок
Учать своїх діток



2. Добери до поданих слів споріднені, виділи корінь.
Веселий, дружба, праця, жовтий.



3. Склади нові слова з частин слів за зразком.

Зразок. Префікс від слова **посадка** + корінь від слова **з'їзд** = **поїзд**.

Корінь від слова **теплій** + суфікс і закінчення від слова **столиця** = ?

Корінь від слова **школа** + суфікс від слова **столяр** = ?



4. Перепиши слова, зроби їх аналіз за поданим зразком.

Зразок. Безвусий сторіночка.

Безсилий, безробітний, безпечний, переїзд, проліски, вимова, підводний, вихідний, хлібний, хлібець.



5. Зміни слова за зразком. Підкресли букви, що позначають змінені приголосні в коренях слів.

Зразок. луг – на лузі, вухо – у вусі.

Скрипка, нога, дорога, бібліотека, річка, рух, жінка, крига, урок, яблуко, рука, рік.

6. Перепиши, розкриваючи дужки.

(Ви)йшов (з)лісу; (з)бирати (з)городу; з(їхати) (з)гори; (про)читав (про)тварин; (по)садив (роз)саду; (ви)писав (з)книжки; (від)їхав (від)села.



7. Перепиши речення. Поясни правопис префіксів у виділених словах.

1. Ми доїхали до школи автобусом. 2. Юля написала на дошці оголошення. 3. Автомобіль поїхав по дорозі. 4. Автобус повільно з'їхав з гори. 5. Стелла переписала вірш у новий зошит.

8. Зроби звуко-буквений аналіз слів.

Зразок. Школа – 5 букв, 5 звуків, 2 склади, 2 голосні (о, а), 3 приголосні (ш,к,л).

Юля, ходжу, їздити, в'юн, бджілка.

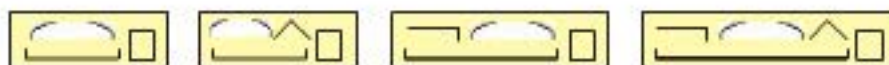


9. Перепиши вірш, додаючи пропущені закінчення.

Пахне лав пшени□,
Гай сосновий живиц□.
Вечір пахне казк□.
Руки мами – ласк□.



10. Добери слова, які відповідають поданим схемам.



11. Пронумеруй кожен звук українського алфавіту. Розшифруй і запиши слова. Склади із цих слів речення.

24, 15, 21, 1, 13, 18, 1

17, 19, 33

2, 1, 23, 31, 15, 12, 3, 30, 11, 18, 1

Частини мови

§15. Загальне поняття про частини мови



1. Розглянь малюнки. Скажи, що на них зображено. Придумай кілька речень, запиши їх.



2. Запиши речення. За допомогою таблиці визнач, до якої частини мови належать виділені слова.

Джерело (що робить?) **тече** з гір.

Плавають у воді (хто?) **гуси**

Гуси (які?) **дикі**

Гусенят (скільки?) **двоє**



3. Погрупуй слова за частинами мови, запиши їх.

Добрий, читає, чотири, сини, думка, сто, чистий, світить, сонячний, небо, знання, вчитися, напам'ять.

4. Розглянь таблицю. Скажи, які частини мови ми будемо вивчати. За допомогою таблиці визнач, що означає кожна частина мови, на які питання відповідає. Придумай свої приклади.



Частина мови:	Означає:	Відповідає на запитання:	Приклади:
іменник	назву предмета	хто? що?	гуси, озеро
прикметник	ознаку предмета	який? яка? яке? які?	чисте, білі
дієслово	дію предмета	що робити? що зробити?	летіти, тече
числівник	кількість, порядок при лічбі	скільки? котрий?	п'ять, п'ятий
займенник	вказує на предмет або ознаку	хто? що? чий? який? котрий?	я, ти, він, ми, цей, наш
прислівник	час, місце, причину, спосіб дії	коли? де? куди? звідки? як?	вчора, скрізь, весело

5. Прочитай слова, постав до них запитання. До якої частини мови вони належать?

Мама, працювати, учора, щасливий, батько, розмовляють, чесний, дощ, десять, сьогодні, сьомий, добре.



6. Прочитай вірш. Скажи, що ми починаємо вивчати. Для чого треба знати частини мови?

Починаємо вивчати ми
Тепер частини мови.
Всіх їх треба добре знати,
Щоб здобути знань основи.

Д. Білоус

§16. Іменник



1. Розглянь малюнки, назви предмети, запиши їх.



Слова, які називають (іменують) предмети
і відповідають на питання **хто? що?**,
називаються **іменниками**.



2. Доповни речення словами із довідки. На які питання відповідають дописані слова?

Лікує хворих . Учить дітей . Працює
в аптеці . Продає товари . Грає на скрипці
.

Довідка: скрипаль, продавець, аптекар, учитель,
лікар.



3. Прочитай. Випиши слова, які відповідають на питання **що?**

Над озерами, річками,
На полянах лісових,
На стрімких високих горах,
На просторах степових, –
Де лише сіріє стежка
Або вкрився збіжжям лан, –
Скрізь розкидались оселі
Наших прадідів – слов'ян.

О. Олесь

4. Відгадай загадки. Запиши слова – відгадки та постав до них питання.



- 1 Часом лізу я у шкоду,
їм капусту на городах,
моркву, ріпу, буряки.
Відгадайте, хто такий?



- 2 Без рук, без ніг,
а вилізе на пліт.



5. Постав питання до слів, виписи лише іменники.

Сміх, боротися, сміятися, темнота, боротьба, синій,
радість, темний, синь, читати, читанка, хоробрість.



Іменники можуть мати значення ознаки або дії,
але при цьому відповідати на питання **що? хто?**

Наприклад: *спів, зелень.*

Порівняй: *співати, зелений.*

6. Прочитай слова. Добери до них слова з протилежним значенням, запиши їх.



Зразок. Зустріч – розлука. Світло – тінь.

Перемога – .

Південь – .

Початок – .

Радість – .

Спека – .

День – .

6. Назви предмети, які тебе оточують в класі, вдома. Запиши їх. Визнач кожне слово як частину мови?



Робота над переказом



1. Прочитай (послухай) текст повністю.
2. Розділи текст на частини (абзаци).
3. Склади план у вигляді заголовків до абзаців (частин) або у вигляді питань.
4. Перекажи зміст кожної частини тексту за планом.
5. Перекажи зміст у цілому.
6. Запиши коротко зміст тексту за планом.
7. Пиши уважно, каліграфічно. Кожну частину починай з абзацу.
8. Перевір написане.

Двічі поливав

– Дерево – це краса! Це – чисте повітря! Це – життя!
– пояснює вчителька. – І якщо кожен із вас посадить і виростить хоча б по деревцю, то незабаром наше місто стане квітучим садом... Завтра, діти, ми будемо садити дерева.

... Минуло літо, настала осінь. На уроці природознавства вчителька сказала:

– Діти, сьогодні ми з вами знову підемо садити дерева. І мені дуже хотілося б довідатись, як ростуть ваші деревця, які садили ми навесні. Ну от ти, Васильку, розкажи. Росте твоє деревце?

– Росте! Я його двічі поливав.

– Коли?

– Уранці та ввечері щодня, – відповів Василько.

Вчителька похвалила його і запитала Михайлика:

– А як твоє деревце?

– Засохло, – опустивши додолу очі, відповів Михайлик.

– Ти що, не поливав його?

– Поливав!

– Скільки?

– Теж двічі... Один раз у квітні, коли посадив, а другий раз, коли ішов на канікули.

М. Колесников

План

- 1 Як пояснила вчителька, що таке дерево?
- 2 Як місто може стати квітучим садом?
- 3 Що зробили діти навесні?
- 4 Як поливав Василько своє деревце?
- 5 Чому дерево, яке посадив Михайлик, засохло?
- 6 Зроби свій висновок про значення дерев.



§17. Іменники-назви істот та неістот



1. Розглянь малюнки, назви цих людей за їх професією.



Іменники-назви **істот** відповідають
на питання **хто?**



2. Доповни перелік слів, які відповідають на питання хто?

Учитель, агроном, дятел, друкарка, журналіст, актор,
однокласник, сестра, друг,



3. Розглянь малюнки, назви зображені предмети.



Слова, які відповідають на питання **що?**,
є іменниками-назвами **неістот**.



4. Доповни перелік слів, які відповідають на питання що? Склади
два речення, запиши їх.

Дерево, радість, роса, степ, підручник, дружба...

5. Випиши в одну колонку іменники-назви істот, у другу – іменники-назви неістот.

Кінь, школяр, музикант, мапа, мама, грім, село, слово, ліс, гордість, вовк, лисиця.



6. Прочитай вірш. Випиши в одну колонку іменники-назви істот, у другу – неістот. Перепиши вірш так, щоб слова стали на своє місце.



Плутанка

Чобітки печуться в пічці,
Пиріжки пірнають в річці,
Мишка кошеня впіймала,
В небі рибка заспівала.
В полі бджоли зацвіли,
Ніжно вишні загули,
Півень вранці замявчав,
Порося сказало: „гав”.
Розлились дива на волю,
Бо канікули у школі.

Т. Лисенко



7. Перепиши текст. Дай йому назву (заголовок). Визнач тип тексту (розповідь, опис, роздум). Підкресли іменники.

На землю падають сніжинки. Тихо падають на поля, на ліс, на стежки. Я прислухаюся до тихого снігопаду і чую ніжний дзвін. Це сніжинки торкаються одна одної і дзвенять, немов срібні дзвіночки.



§18. Загальні та власні іменники



1. Розглянь малюнки. Прочитай речення.



1. Ромашки – польові квіти. 2. Діти назвали собачку Ромашкою. 3. Летить у небі орел. 4. Сьогодні Віктор Орел отримав дванадцять балів.



2. Склади пари речень зі словами: **вітер – Олег Вітер**; **земля – планета Земля**; **ласка – корова Ласка**.

Назви країн, міст, сіл, гір, річок, планет, імена і прізвища людей, клички тварин – це іменники – **власні назви**.
Вони пишуться з великої букви.
Всі інші іменники – **загальні назви**.
Вони пишуться з малої букви.



3. Перепиши речення, вибираючи з дужок велику або малу букви. Поясни, чому ти так пишеш.

1. Леся (У,у)країнка написала багато творів для дітей. 2. Я маленька (У,у)країнка. 3. У нашому районі є село (У,у)країнка. 4. На небі з'явилася перша вечірня (З,з)ірка. 5. У моєї бабусі є корова (З,з)ірка.

4. Допиши до іменників-загальних назв власні назви.

Зразок. Поет Тарас Шевченко.

Село , місто , брат , сестра
, вулиця .



5. Перепиши текст, підкресли іменники-загальні назви.

Вода

Наші предки дуже шанували воду. Вважалося великим гріхом кинути в річку чи озеро сміття, каміння. Не можна було бити по воді. Вода, за переказом, має велику цілющу силу. Вона миє, очищає тіло і душу.



6. Прочитай вірш. Випиши з нього іменники-власні назви. Скажи, чому Харитя не встигає до школи?

Третьюкласниця Харитя
Дуже любить говорити.
Вранці забіжить до Олі,
А від Олі мчить до Полі,
А від Полі – до Надії,
Від Надії – до Софії,
Від Марусі – до Ганнусі,
Від Ганнусі – до Настусі,
Буде в Зої і в Наташі,
Мчить до Галі, Валі, Саші,
А від Саші – до Миколи...
Де ж їй встигнути до школи.



7. Запиши скороговку, поясни вживання великої букви:

Ой збирала Маргаритка
маргаритки на горі.
Розгубила маргаритки
Маргаритка на дворі.



§19. Правопис власних іменників



1. Прочитай та запиши речення, підкресли іменники–власні назви.

1. Тарас Шевченко народився в селі Моринцях.
2. Село Велика Добронь розташоване в Ужгородському районі
3. Місто Мукачеве розкинулось на берегах Латориці.
4. Антон Молнар є студентом Ужгородського національного університету.
5. Україна межує з Росією, Молдовою, Румунією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею, Білоруссю.



2. Встанови, яку букву пропущено в словах, запиши утворені імена.

- а) ем'ян, етро, тепан, аксим;
- б) лена, етяна, адія, ксана.

3. Запиши назву міста (села) і вулиці, на якій мешкаєш, а також район, область. Як називається наша країна?



4. Прочитай і перепиши. Підкресли лише прізвища.

Байки Леоніда Івановича Глібова. Казки Івана Яковича Франка. Вірші Платона Микитовича Воронька. Оповідання Євгена Пилиповича Гуцала. П'єси Анатолія Івановича Шияна.



5. Прочитай текст. Поясни правопис іменників–власних назв.

Наші предки будували замки, щоб боронити рідну землю від нападників. На горі вони зводили міцні будівлі й оточували їх високим кам'яним муром.

Добре відомі замки в Києві, Львові, Луцьку, Хотині, Кам'янці-Подільському, Хусті.

6. Прочитай і перепиши текст, зверни увагу на слова, написані з великої букви. Поясни їх значення.



Українські криниці

Криниці. Скільки їх на нашій українській землі! Хоч би в якому куточку України ви побували, вам покажуть джерела, біля яких зупинялися Григорій Сковорода, Богдан Хмельницький, Максим Кривоніс, Устим Кармелюк, Олекса Довбуш, Тарас Шевченко, Леся Українка.

В. Скуратівський

7. Назви зображених на малюнку тварин. Дай їм клички.

Зразок. Ведмедик Вінні-Пух.



8. Випиши з вірша назви річок. Назви річки, які протікають у твоїй місцевості.



Ріки України

Буйні води котить Тиса,
рине Прут і Латориця,
річка Черемош іскриться.
Як волошка, голубий
у Дністер впадає Стрий.

Дніпрогесом на добро
осяває степ Дніпро.
На зеленій на Десні
просто диво навесні!

В. Лучук

9. Запиши прізвище та ім'я своє і сусіда по парті.

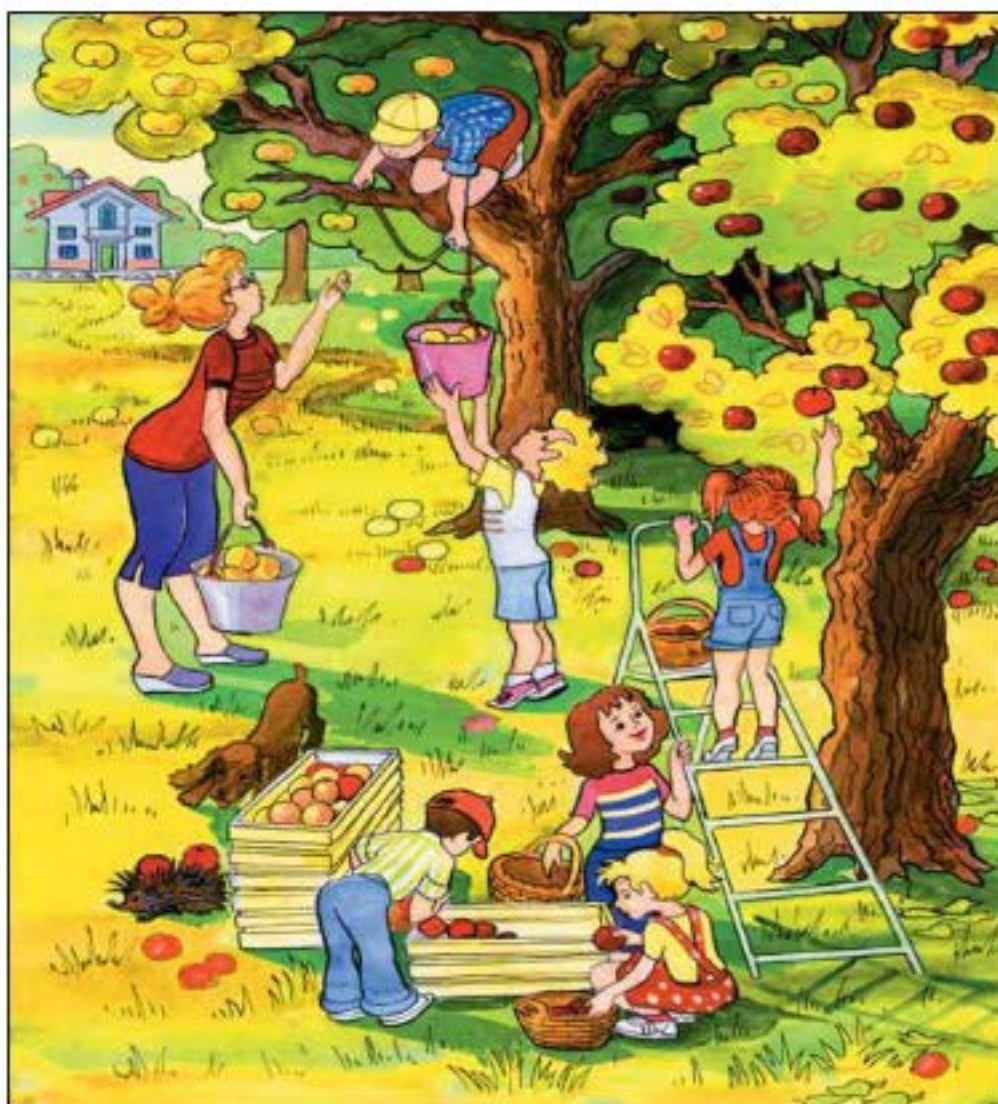


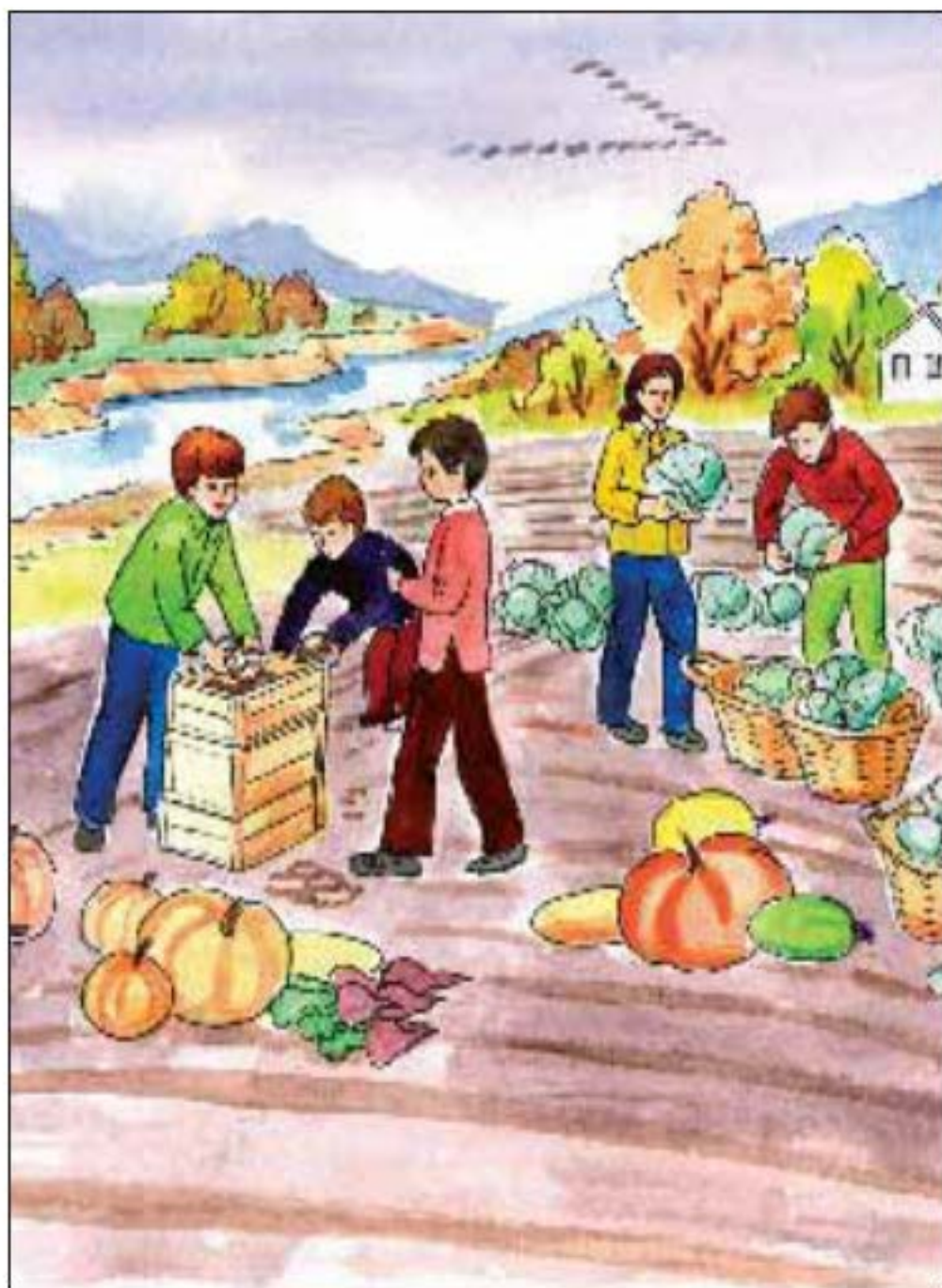
10. Запиши імена та по батькові своїх батьків, бабусь та дідусів.

Письмовий твір-розповідь за власними спостереженнями



1. Розглянь малюнки. Скажи, які осінні роботи проводяться в саду, на городі. Чи доводилося тобі допомагати батькам у зборі урожаю? За допомогою малюнків та власних спостережень напиши твір-розповідь. Придумай назву твору.



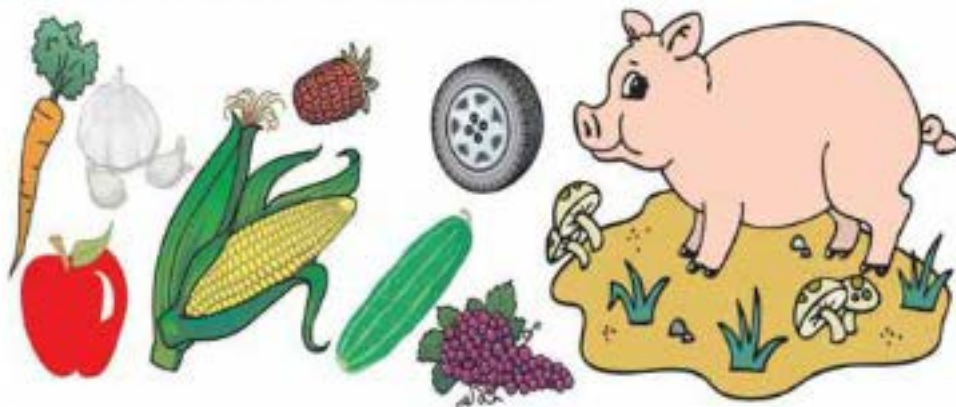


Зверни увагу Текст складається із: зачину, основної частини, кінцівки (висновку).

§20. Рід іменників



1. Розглянь малюнки. Назви предмети, добери до них слова: **він, вона, воно** або **мій, моя, моє**.



2. Прочитай ряди слів. Скажи, який рід можуть мати іменники. Які слова можна підставити до іменників, щоб визначити рід?

Чоловічий рід

він (мій)

учень
учитель
тато
брат

Жіночий рід

вона (моя)

учениця
вчителька
мама
сестра

Середній рід

воно (моє)

вікно
поле
слово
відро

В українській мові, як і в багатьох інших,
іменники мають рід:

чоловічий, жіночий, середній.



3. Випиши іменники у три колонки: чоловічого роду, жіночого, середнього.

Дитя, зерно, овес, поле, гай, нива, день, сонце, ніч, яблуна, лимон, редька, жито, цибуля, ясен, айстра, очерет, зілля, черешня, клен, місяць, небо, зоря, зірка.

4. Прочитай, визнач рід іменників кожної з групи слів.

- 1 Вихователь, учитель, батько, дідусь, лікар, українець, угорець, учень, школяр, чоловік, хлопець.
- 2 Вихователька, вчителька, мама, бабуся, лікарка, українка, угорка, учениця, школярка, жінка.
- 3 Дівча, хлоп'я, дитятко, малятко, цуценя, гусеня, каченя, лоша, вовченя, теля, ведмежа.



6. Розглянь малюнки, назви зображені на них предмети, визнач рід цих іменників-назв.



7. Назви дні тижня. Скажи, на що треба звернути увагу при визначенні роду цих слів.



§21. Число іменників



1. Розглянь малюнки, назви кількість предметів.



Іменники змінюються за числами:
однина і множина.



2. Запиши іменники у множині.

Зразок. Клас – класи.

Книжка – , парта – , ручка – ,
буквар – , стілець – , учень – ,
яблуко – , вікно – , батько – .



3. Прочитай. Знайди іменники, випиши їх у стовпчик, постав у множині. Чи всі іменники мають форму множини?

Лісове джерельце

Лісове джерельце,
Добре в нього серце,
Всім дає водиці:
І звіратку, й птиці,
Дереву й травиці,

Квітці і людині.
Тому й не міліє,
Дзюркотить, радіє,
Із лісів дзвінкою
Витіка водою.

М. Чепурна

4. Перепиши текст, підкресли іменники. Усно визнач їх рід та число.

Скрутно птахам і звірам, що зимують у нас. Тому синиць, горобців, щиглів необхідно підгодовувати насінням. Зайцям можна давати моркву, лосям – сіно, а білкам – горіхи. Це полегшить їхню зимівлю.



5. Прочитай вірш, випиши іменники, вкажи їх рід, число. Що називають ці слова?



Головна професія

(Уривок)

Учитель, лікар чи геолог,
Письменник, слюсар чи кресляр –
Всі називають головною
Одну професію – школяр.

А. Костецький



6. Добери 2-3 іменники за групами, запиши їх в однині і множині.

Зразок: Древа: береза – берези, дуб – дуби.

Свійські тварини: , .

Птахи: , .

Квіти: , .



7. Доповни за допомогою малюнків іменники, які вживаються тільки в однині або тільки у множині.

Однина: Говерла, листя, волосся, сум, масло,

Множина: Карпати, двері, сходи, дрова,



§22. Відмінки. Загальне поняття



1. Прочитай. Назви у кожному реченні закінчення іменників–власних назв Микола і Марія. Чи однакові питання ставляться до слів Микола і Марія? Прочитай питання.



- 1 У мене є друзі (хто?) Микол**а** і Марі**я**.
- 2 Я прийшов у гості до (кого?) Микол**и** і Марі**ї**.
- 3 Приніс подарунки (кому?) Микол**і** і Марі**ї**.
- 4 У кінотеатрі побачив (кого?) Микол**у** і Марі**ю**.
- 5 Мені весело з (ким?) Микол**ою** і Марі**єю**.
- 6 Нові пальта (на кому?) на Микол**і** і на Марі**ї**.
- 7 Микол**о**, Марі**є**, приходьте до мене в гості.

Зміна закінчень іменників називається **відмінюванням** або змінюванням за відмінками.

Назва відмінка	Скорочена назва	Питання	Приклади
Називний	Н.	хто? що?	голуб, парта
Родовий	Р.	кого? чого?	голуба, парти
Давальний	Д.	кому? чому?	голубу, парті
Знахідний	З.	кого? що?	голуба, парту
Орудний	О.	ким? чим?	голубом, партою
Місцевий	М.	на (у) кому? на (у) чому?	на голубі, на парті
Кличний	К.	—	голубе, парто



Зверни увагу Іменники в кличному відмінку не відповідають на питання.

2. Прочитай і запам'ятай відмінювання іменників–назв істот чоловічого, жіночого та середнього роду.



Назва відмінка	Питання	Приклади		
Н.	хто?	батько	сестра	курча
Р.	кого?	батька	сестри	курчати
Д.	кому?	батьку(-ові)	сестрі	курчаті
З.	кого?	батька	сестру	курча
О.	ким?	батьком	сестрою	курчам
М.	на (у) кому?	на батькові	на сестрі	на курчаті
К.	—	батьку	сестро	курча

3. Прочитай і запам'ятай відмінювання іменників–назв неістот чоловічого, жіночого та середнього роду.



Назва відмінка	Питання	Приклади		
Н.	що?	клас	книга	сонце
Р.	чого?	класу	книги	сонця
Д.	чому?	класу	книзі	сонцю
З.	що?	клас	книгу	сонце
О.	чим?	класом	книгою	сонцем
М.	на (у) чому?	у класі	у книзі	на сонці
К.	—	клас	книго	сонце

4. Користуючись таблицями, провідміняй іменники чоловічого, жіночого та середнього роду в однині:

- а) брат, учень, хліб, батько;
- б) мама, школа, осінь, бабуся;
- в) дерево, село, молоко, поле.



§23. Відмінки. Практичні вправи



1. Прочитай. Зверни увагу на закінчення іменників-власних назв. Доповни ряди іменами однокласників.



- 1 У школу прийшли (хто?) Клара, Вадим, Юлія, Юліан.
- 2 Учителька звернулася на уроці до (кого?) Клари, Вадима, Юлії, Юліана.
- 3 Треба дати підручники (кому?) Кларі, Вадиму (-ові), Юлії, Юліану (-ові).
- 4 Бабуся радо зустрічає (кого?) Клару, Вадима, Юлію, Юліана.
- 5 Поїдемо на екскурсію з (ким?) Кларою, Вадимом, Юлією, Юліаном.
- 6 Новорічні костюми (на кому?) на Кларі, Вадиму (-ові), Юлії, Юліану (-ові).
- 7 Кларо, Вадиме, Юліє, Юліане! Ви вже виконали домашнє завдання?



2. Прочитай. Зверни увагу на закінчення іменників-загальних назв.



- 1 Навколо нас є (що?) вода, повітря, поле, небо, земля, ліс.
- 2 Не вистачає (чого?) води, повітря, поля, неба, землі, лісу.
- 3 Своїм здоров'ям ми завдячуємо (чому?) воді, повітру, полю, небу, землі, лісу.
- 4 Ми щоденно повинні дякувати Богові за (що?) воду, повітря, поле, небо, землю, ліс.
- 5 Люди користуються (чим?) водою, повітрям, полем, небом, землею, лісом.

- 6 Життя існує (у чому? на чому?) у воді, у повітрі,
у полі, на небі, на землі, у лісі.
- 7 О земле, яка ти прекрасна!
Поле моє! Як радісно засівати тебе зерном!
Ой водо, водограй, грай для нас, грай.

(З пісні)

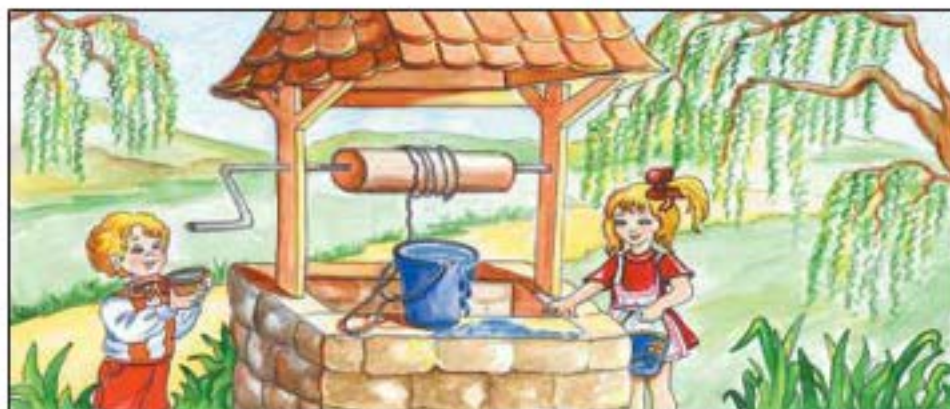
3. За зразком таблиць на сторінках 60 і 61 провідміняй іменники.
Петро, хліб, вікно, колесо, пісня, бабуся.



4. Прочитай текст, визнач його тип. Спиши, дописуючи закінчення іменників.

Криничка

У лузі – криничк[]. Вона тут давно-давно. Над криничк[] верба схилилась. Не минають люди криничк[]. Ось і Тетянка з Тарасиком йшли з лісу. Притомились і завернули до криничк[]. Вона пригостила їх холодною водою. Діти подякували криничк[] і пішли додому.



Прочитай і запам'ятай:

Як виконуєш завдання, Коли **вухо** – то „у **вусі**”,
Не забудь про чергування: А **кожух** – то „у **кожусі**”,
Як **поріг** – то „на **порозі**”, Як **урок** – то „на **уроці**”,
Якщо **ріг** – кажи „на **розі**”, **Око** – „порошинка в **оці**”.

Удосконалення умінь складати тексти-описи



1. За малюнком і поданим планом склади і запиши текст-опис.
Дай йому назву (заголовок).

План

- 1 Яка пора року зображена на малюнку?
- 2 Чим вкрита земля?
- 3 Які стоять дерева?
- 4 Яка ялинка взимку?
- 5 Яке небо, сонце?
- 6 Як живеться птахам і звірам у зимову пору?
- 7 Чим вони живляться?





» Розглянь малюнки. Опиши свою родину, друзів, однокласників, їх позитивні та негативні риси.



§24. Роль іменників у реченні



1. Прочитай, переписи і підкресли у реченнях підмети.

По діброві вітер віє, гуляє по полю (Т. Шевченко).
У печі палав вогонь і червоним язиком лизав челюсті печі (М. Коцюбинський).
Язик до Києва доведе (Народна мудрість).

Іменник у називному відмінку в реченні завжди буває **підметом**. В інших відмінках – **другорядним членом речення**.



2. Прочитай речення. Знайди іменники і постав до них питання. Визнач роль іменників у реченні.

Здавна на Україні жінки прикрашали хату вишитими рушниками.

Іменники можуть вживатися в **прямому** та **переносному** значеннях.



3. Переписи речення. Поясни, яке значення мають виділені іменники (пряме чи переносне).

Чорне **море** було тихе і спокійне.

На святковій площі зібралося **море** людей.

Ліс – це народне багатство.

Учителька запитала правило і побачила в класі **ліс** рук.



4. Розглянь малюнки. Поясни значення слова **зуби**.

5. Прочитай текст і скажи, як ти розумієш вислів **носи вгору задерли**. А як би ти повівся в цьому випадку?



Бабуся і сани

Ішла бабуся з гори. Важко йшла. Коли це сани біжать. Носи вгору задерли.

– Сани, підвезіть, – попросила бабуся.

– Нам ніколи!

Збігли сани з гори та й стали. Ні вперед, ні назад. Коли це бабуся йде.

– Бабусю, допоможіть, вивезіть нас на гору.

– Мені ніколи, – сказала бабуся й пішла додому.



6. Склади два речення з іменниками **дуб**, **золото** у прямому значенні і 2 речення з цими ж іменниками у переносному значенні.



7. Поясни значення прислів'я:



На язиці – медок, а на серці – льодок.

§25. Використання іменників у художніх і наукових текстах



1. Прочитай тексти. Визнач, який з них є художнім, а який – науковим. Чому? Який із текстів можна назвати описом, а який розповіддю? Перекажи тексти за поданим планом.

Прийшла зима

Іду лісом, ніби ступаю по золотому килиму. Ось тихо, мов маленький прозорий метелик, сіла на рукав перша сніжинка. А ось і друга, третя. Химерні вони на вигляд, ці снігові зірочки. Здається, їх вирізьбив талановитий майстер. Затанцювали сніжинки у повітрі, посипалися густіше, засипаючи білим килимом землю, опале листя, гілля дерев.

План

- 1 На який килим ступаємо, ідучи лісом?
- 2 Який метелик сів на рукав?
- 3 Які сніжинки на вигляд?
- 4 Який майстер їх вирізьбив?
- 5 Яким килимом сніжинки засипали землю?



Бджола

У бджіл немає дитинства. Уже на третій день після свого народження вони починають працювати – чистити вулик. З четвертого дня – годують личинок медом і квітковим пилом. У віці 12–18 днів бджоли вже самостійно будують з власного воску соти. А в 15 днів виконують самостійну роботу: збирають нектар і пилок. Живе робоча бджола влітку 35–65 днів.

План

- 1 Хто не має дитинства?
- 2 Коли починають працювати бджілки?
- 3 У якому віці вони виконують самостійну роботу?
- 4 Скільки живе робоча бджілка влітку?



2. Порівняй тексти. Випиши іменники разом із залежними від них словами.



Зразок: Килиму золотому,

§26. Повторення



1. Дай відповіді на запитання, наведи приклади.

- 1 Які частини мови ти знаєш?
- 2 Що називається іменником?
- 3 Які бувають іменники за значенням?
- 4 Наведи приклади іменників-назв істот і назв неістот.
- 5 Наведи приклади загальних та власних іменників.
- 6 Наведи приклади вживання іменників у прямому та переносному значеннях.
- 7 Який рід можуть мати іменники? Наведи приклади кожного роду.
- 8 За чим змінюються іменники? Наведи приклади іменників в однині та множині.
- 9 Назви відмінки і питання, на які вони відповідають.



2. Визнач рід іменників.

Бджола, річка, берег, радість, серце, сонце, тінь, день, ніч, вірш, зима, батько, дерево.



3. Випиши з вірша іменники. Визнач їх рід, число, відмінок.

Юра і Юля

В Юри є сестричка Юля,
Невеличка вередуля,
Любить Юля утікати,
Бо не хоче йти до хати.
Доганяв Юрасик Юлю
І набив на лобі гулю.

В. Кравчук

4. Відгадай загадку. Випиши синоніми до слова **завірюха**. Поясни написання великої букви.



Хто дід?

З'їжджаються дочки у гості до Діда:
Ось там Завірюха санчатами їде,
За нею Метелиця слідом мете,
Хурделиця Хугу з собою веде.
А тільки-но Вітер у полі завіє,
Як стануть на межі Хурдига й Завія.
Нарешті удвох з Заметіллю приїхала
Найменша – улюблена донечка Віхола.



5. Випиши із вірша словосполучення, в яких слова вжиті у переносному значенні. Придумай свої два приклади вживання слів у переносному значенні.



6. Зроби аналіз іменників за поданим зразком.

Зразок: Дочки – хто?, іменник, початкова форма дочка, істота, загальна назва, жіночий рід, множина, Н. в., підмет.



Санчатами, вітер, (у)полі, (на) межі.

Будова тексту



1. Розглянь малюнок. Прочитай зачин тексту. Допиши основну частину і кінцівку. Придумай заголовок.

Уночі випало багато снігу. Вранці всі мали турботи. Треба чистити стежку до криниці, бо вода потрібна, доріжку до тварин...

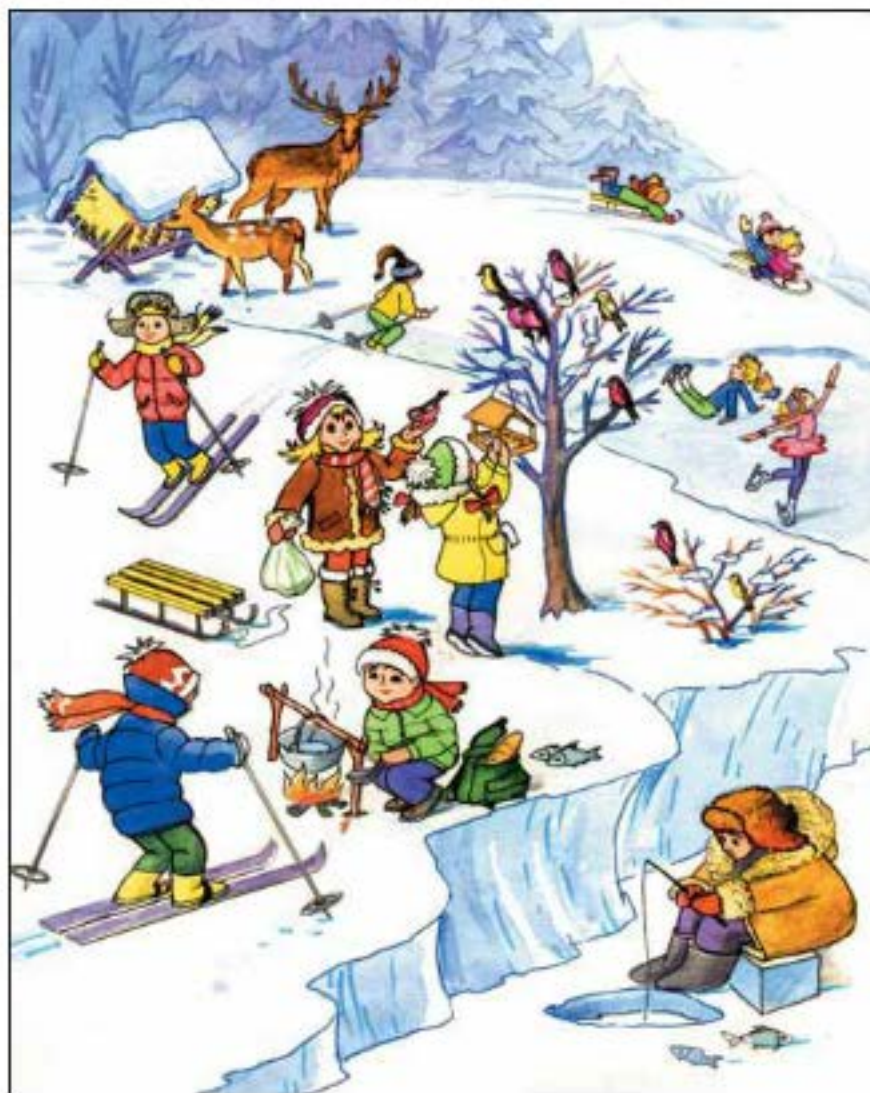


2. Прочитай основну частину тексту. За допомогою малюнка та власних спостережень придумай зачин тексту та кінцівку.

... Усю ніч працювали люди. Вони чистили дороги, тротуари, щоб машини могли їхати, а люди – ходити...



Текст складається з трьох частин:
1) **зачину** (вступу), 2) **основної частини** і
3) **кінцівки** (висновку).



3. Розглянь малюнок. Куди прийшли діти? Кому вони допомагають? Прочитай кінцівку тексту. Склади за допомогою малюнка вступ і основну частину.

... Після корисної праці у лісі діти пішли на ковзанку. Вони раділи, що зробили багато добрих справ.

§27. Перевір себе



1. Іменник як частина мови означає:

- а) ознаку предмета; в) назву предмета;
- б) дію предмета; г) ознаку дії.



2. Підкресли іменник:

- а) слухати; в) книга;
- б) добрий; г) п'ять.



3. Підкресли іменник-назву істоти:

- а) писав; в) пише;
- б) писемний; г) письменник.



4. Підкресли іменник середнього роду:

- а) мати; в) озеро;
- б) батько; г) день.

5. Запиши подані іменники у множині.

Стіл, олівець, учень, батько, вікно, школа.



6. Посднай іменники зі словами.

Добрий ,
нова .

охайний ,
спільне .



7. Випиши іменники у три колонки за родами (чоловічий, жіночий, середній).

Черевик, апельсин, кипення, п'ятниця, пальто, метро, велосипед, пшениця, акваріум, черешня, вокзал, радіо, місто, театр, черемха, береза, вогнище.

8. Прочитай текст. Визнач в ньому зачин, основну частину і кінцівку. Яка частина тексту не закінчена? Продовж її.



Легкий хліб

(Білоруська народна казка)

Косив у лузі косар. Стомився і сів відпочити. Розв'язав торбинку і почав їсти. Виходить з лісу голодний вовк. Підійшов він до косаря й попросив хліба. Сподобався вовкові хліб. Він і каже:

– Хотів би я щодня хліб їсти, але де мені його брати? Порадь, чоловіче!

– Спочатку треба землю зорати...

І донині вовк легкого хліба шукає.



9. Прочитай, скажи, яких частин тексту немає. Придумай кінцівку тексту. Визнач тип цього тексту.



Хліб і золото

... Покотилося золото далі й зупинилося перед палацом. Відтоді діти пана почали погано вчитися у школі, панська земля перестала родити, худоба множитися, а слуга що б не робив – усе було погано.

Не стало у пана хліба. Як не шкодував, а взяв шматок золота і поніс до бідняка, щоб поміняти на хліб. Бідняк не взяв золота, але відрізав половину хлібини панові, половину залишив собі. З крайця виросла нова хлібина. З крайця у пана хлібина не виросла...

§28. Прикметник



1. Розглянь малюнки, назви овочі і фрукти та їх ознаки (за кольором, смаком, формою).



2. Прочитай, зверни увагу на питання до слів-назв ознак.

Стежка (**яка?**) вузька. Стіл (**який?**) дерев'яний. Річка (**яка?**) велика. Сонце (**яке?**) яскраве. Яблуко (**яке?**) солодке. День (**який?**) сонячний.

Прикметник – це частина мови, що називає ознаку предмета.

Прикметник відповідає на питання
який? яка? яке? які?



3. Дай відповіді на запитання, запиши їх.

Яка на смак груша?
Який за формою кавун?
Який за кольором буряк?
Який на дотик сніг?



4. Добери до іменників відповідні прикметники.

1. Ніч (**яка?**) . Струмок (**який?**) . Повітря (**яке?**) . Зима (**яка?**) . Сніг (**який?**) . Мама (**яка?**) .

5. Добери до прикметників іменники. Запиши утворені словосполучення.

Блакитна . Гіркий . Сонячне .
Могутній . Вузька . Скляний .
Кругле . Струнка . Розумний .



6. Заміни виділені слова прикметниками і запиши утворені словосполучення.

Зразок. Варення з малини – малинове варення.

Каша з пшона. Стрічка з шовку. Кисіль із вишень.
Будинок із цегли. Гілка з верби. Ліжко з дерева.



7. Пошир речення прикметниками, запиши їх.

- 1 сніжком занесло доріжки.
2 Дерева одягнуті у , шубки.

Довідка: білим, лісові, теплі, зимові.

8. Перепиши загадки, відгадай їх, підкресли прикметники.

Влітку сіренький, а взимку біленький.
Довгі вуха має, швидко в лісі стрибає.



Руда, красива, хитра, кмітлива.
Хвіст довгий має, ним сліди замітає.



Зверни увагу Прикметники називають ознаки предметів за **формою, розміром, кольором, смаком, матеріалом.**

§29. Зв'язок прикметників з іменниками



1. Розглянь малюнки, назви іменники та їх ознаки, запиши їх парами.



2. Запиши текст, поширюючи його прикметниками.

Настала зима. Землю вкрив сніг. Деревата одягнулись в іній. Мар'яна з Оксаною ліплять бабу. Діти катаються на лижах з гірки. Всі одягнуті в шуби.



3. Допиши до іменників відповідні прикметники.

Пальто (яке?) <input type="text"/>	річка (яка?) <input type="text"/>
хліб (який?) <input type="text"/>	дім (який?) <input type="text"/>
квітка (яка?) <input type="text"/>	сонце (яке?) <input type="text"/>



4. Постав замість крапок питання до прикметників.

Люди роботящі. Мама лагідна. Поле безкрає. Степ безмежний. Цибуля гірка. Ручка пластмасова. Олівці кольорові.

5. Прочитай, визнач тип тексту. Випиши прикметники разом з іменниками та пов'язані з ними іменники.



Як міняється колір снігу

Коли сходить сонце, снігові замети рожеві. Це сонце забарвлює їх своїм промінням. Сонце піднімається, а сніг стає сліпучо-білим. Он в степу на білому килимі пурхає пташка.

Сонечко схилилося до заходу. Сніг стає синюватим, ніби небо відбивається у блискучому дзеркалі. А в затінку – він аж фіолетовий.

6. Випиши іменники разом з прикметниками, постав до прикметників питання.



Зразок. Пора (яка?) зимова.

Тихо в Карпатах. Зимова пора.
Сонце сміється і сяє. Тихо,
Ні вітру, ні звуку не чуть,
Сонні ялинки дрімають,
Дивний серпанок морози їм тчуть.

7. За поданими ознаками відгадай назву предмета. Запиши речення.



- 1 Маленький, сірий, колючий .
- 2 Білий, холодний, пухнастий .
- 3 Чисте, свіже, прозоре .
- 4 Добра, рідна, ніжна, мила .

Робота над твором

У роботі над твором:

- вибери тему твору;
- визнач основну думку;
- добери і систематизуй матеріал;
- склади план;
- виділи частини твору: зачин, основну частину і кінцівку;
- працюй з чернеткою;
- напиши твір;
- перечитай його;
- доопрацюй текст і виправ помилки;
- перепиши твір у чистовик.



» Прочитай пам'ятку роботи над твором. Розглянь малюнок. Дай відповіді на запитання. За допомогою малюнка та плану склади твір-розповідь „Зима у лісі”.

Зима в лісі

Зачин

- 1 Як виглядає ліс взимку?
- 2 Чим добираються діти та дорослі до лісу?

Основна частина

- 3 Як почувуються дикі тварини, птахи?
- 4 Хто допомагає тваринам та птахам?
- 5 Чи розчищає хтось дорогу до лісу?
- 6 Що можна робити взимку в лісі?

Закінчення

- 7 Що тебе здивувало взимку в лісі?
- 8 Чи сподобалась тобі подорож до лісу?



§30. Прикметники-синоніми



1. Добери до іменників відповідні прикметники.

Лінія } пряма, рівна, струнка.
Берізка }



Характер } сильний, міцний, могутній.
Дуб }

Руки } лагідні, ніжні, добрі, сердечні.
Друзі }

Життя } заможне, багате, врожайне.
Поле }



2. Прочитай загадки і відгадай їх. Випиши прикметники.

- 1 Я кругленька, червоненька, з хвостиком тоненьким. На грядці мене рвуть і до столу подають.
- 2 Я блискача, гостренька, маю вічко маленьке, за собою несу довгу-довгу косу.

3. Перепиши, розкриваючи дужки. Поясни значення прикметників в поданих реченнях.

- 1 Наша земля (багатий, родючий, прекрасний).
- 2 Мамин голос (ніжний, лагідний, ласкавий, тихий, спокійний).
- 3 Небо (чистий, блакитний, ясний, безхмарний).



4. Прочитай, визнач тип тексту. Добери із довідки синоніми до виділених слів.

Чудовий ліс у зимову пору. Дерева стоять в **сріблястому** інеї. Все засипано білим **пухнастим** снігом. Особливо **привабливі** ялинки в **пишному** вбранні. У **морозянім** повітрі дзвінко відлунює кожен звук.



Довідка: іскристому, холоднім, м'яким, прекрасний, чарівні, розкішному.

5. Вибери близькі за значенням прикметники. Запиши їх. Склади два речення (за вибором).

Відважний, ввічливий, веселий, сумний, хоробрий, люб'язний, мужній, чемний, радісний, смирний, невеселий.



6. Прочитай вірш. Скажи, яка частина мови допомогла описати українську мову.

Вивчайте мову українську –
Дзвінкоголосу, ніжну, чарівну,
Прекрасну, милу і чудову,
Як материнську пісню колискову.

Прикметники, що відповідають на одне й те саме питання і мають близькі значення, – це **прикметники-синоніми**.

§31. Прикметники-антоніми



1. Розглянь малюнки, назви предмети. Добери із довідки до назв предметів їх ознаки.

Довідка: гарячий – холодне, високий – низький, солодка – гірка.



Прикметники, що відповідають на одне й те саме питання, але мають протилежне значення, – це **прикметники-антоніми**.



2. До поданих слів за зразком добери слова з протилежним значенням. Склади з першими двома парами слів речення, які можна було б використати у художньому тексті.

Зразок. Ситий – голодний.

Легідний – <input type="text"/>	солодкий – <input type="text"/>
новий – <input type="text"/>	добрий – <input type="text"/>
білий – <input type="text"/>	брудний – <input type="text"/>



3. Перепиши народну приказку, підкресли прикметники, заміни їх протилежними за значенням.

Сухий березень, теплий квітень, мокрий май – буде хліба урожай.

4. Прочитай текст. Знайди прикметники і заміни їх антонімами. Зачитай новий текст.



Моя зоря

Вечоріло. Я стояв серед зимового саду і лічив синьо-окі зорі. Деякі випадали з рахунку, бо зривались і летіли в безмежжя, обминаючи руки... А ті, що торкалися їх, були прохолодні. І раптом зірвалася велика синя зоря... Я підставив тремтячі долоні і відчув її тепло...

М. Максимець

5. Прочитай і відгадай загадку. До виділених прикметників добери антоніми. Запиши їх парами.



І **маленькі** і **старенькі**
влітку, взимку, навесні
всюди вдягнені **гарненько**
у зелені сукні всі.



6. До поданих прикметників добери синоніми та антоніми. Запиши їх у таблицю за зразком.



Слова	Синоніми	Антоніми
тихий	спокійний	голосний
чистий
щедрий
сильний
веселий

§32. Число і рід прикметників



1. Прочитай. Зверни увагу на питання до прикметників та їх закінчення в однині і множині.

Однина

чоловічий рід	жіночий рід	середній рід
Кавун (який?) смач ний .	Груша (яка?) смач на .	Яблуко (яке?) смач не .
Край (який?) рід ний .	Сестра (яка?) рід на .	Село (яке?) рід не .

Множина

Кавуни (які?) смач ні .	Краї (які?) рід ні .
Груші (які?) смач ні .	Сестри (які?) рід ні .
Яблука (які?) смач ні .	Села (які?) рід ні .

Прикметники змінюються за **числами**,
а в однині – за **родами**.
Рід і число прикметника
залежать від роду і числа іменника.



2. До поданих прикметників добери із довідки іменники, постав їх у множині і запиши за зразком.

Зразок. Приємна зустріч – **приємні зустрічі**.

Приємна, цікава, зелена, нова, солодкий, смачний, мальовниче.

Довідка: зустріч, книга, вулиця, хата, сон, обід, село.

3. Прочитай вірш, перепиши його, підкресли прикметники. Визнач їх число.

Холоди чи хмари грізні –	і червоні, як троянди,
розцвіли в погожі дні	і рожеві, як піон,
квіти різні, ранні й пізні,	і зелені, як лаванди,
восени і навесні –	і фіалкові, як сон.

Д. Білоус



4. Прочитай текст, знайди іменники з прикметниками. Постав прикметники в однині, запиши їх, визнач рід.

Які красиві метелики – червоні, жовті, білі! Вони колись були прекрасними квітками. Якось стрибнули квіти високо в повітря, залопотали барвистими пелюстками, ніби маленькими крилами, і полетіли. Тепер уже не треба було повертатися додому і смирно сидіти на тонких стеблинах. Їхні ніжні пелюстки перетворилися на справжні крила.

За Г.-Х. Андерсеном



5. Посєднай слова за змістом, визнач їх рід і число. Запиши утворені словосполучення.

Край
пшениця
поле
сад
земля

золота
безмежне
родюча
рідний
фруктовий



Діалог по телефону



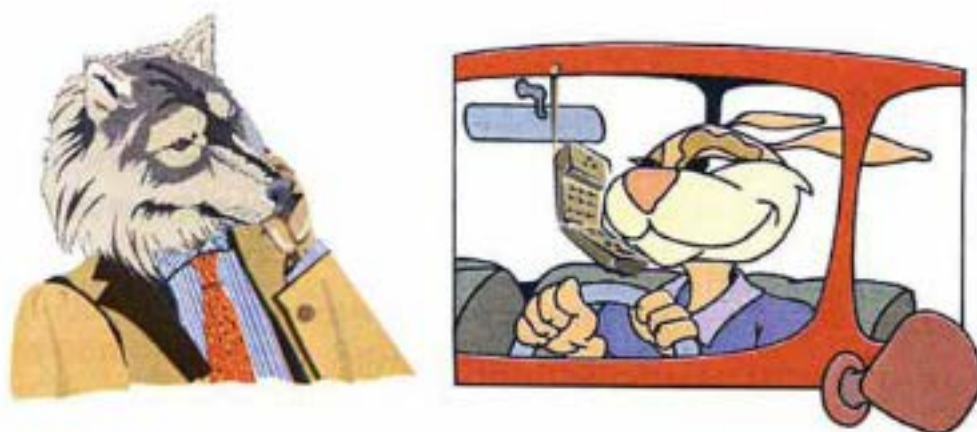
1. Розглянь малюнки. Зачитай з товаришем по парті розмову подруг по телефону. Прочитай, яких правил треба дотримуватись у телефонній розмові.



- Алло!..
- Слухаю.
- Добрий вечір, Оксанко. Це Надійка. Що робиш?
- Сидимо з Олею і п'ємо чай з тортом.
- А я йду свого Сірка вигуляти.
- Може, зайдеш до нас?
- Гарзд. Скоро буду.
- Не барися.
- Добре. До зустрічі.

При користуванні телефоном пам'ятай такі правила:

1. На початку розмови назви себе.
2. Коли дзвониш, не можна запитувати:
„Хто говорить?”
3. Говорити треба коротко, ясно, виразно.
4. Дзвонити можна у зручний для співрозмовника час.



2. Інсценуйте телефонні розмови:

- а) Зайця з Вовком за відомим мультфільмом;
- б) Світлани з Максимом про проведення вільного часу.



3. Складіть власний телефонний діалог та інсценуйте його.



Увага! Це повинен знати кожен:

- 101 – пожежна служба,
- 102 – міліція,
- 103 – швидка медична допомога,
- 104 – газова аварійна служба.

§33. Роль прикметників у реченні



1. Прочитай виразно вірш. Знайди у вірші прикметники, що означають кольори. Зачитай їх разом з іменниками, до яких вони відносяться.

Кольори

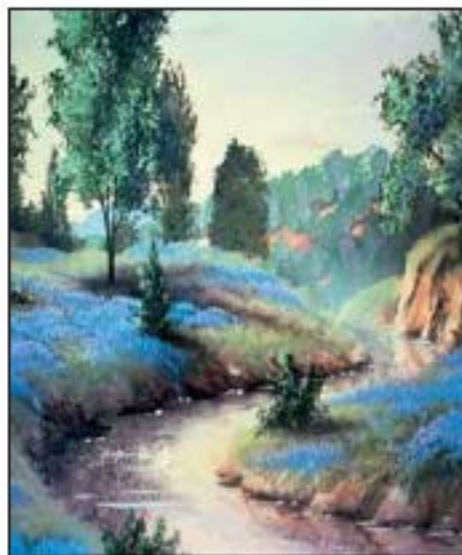
(Уривок)

Білим снігом землю вкрило,
Білі шубки у зайчат.
А весною біло-біло
Зацвіте вишневий сад.

Йде весна зеленолиста,
Із піснями через гай!
І трава зелена й чиста
Зодягає рідний край.

В діток сині оченята,
Сині проліски в гаю,
Сині стрічки у дівчаток,
Синє небо у маю.

П. Зуб



2. Перепиши речення, визнач головні та другорядні члени. Скажи, яку роль виконують прикметники в цих реченнях.

- 1 Максим ріс кмітливим і допитливим хлопчиком.
- 2 Першими розв'язали складну задачу кмітливі.

Прикметники у реченні

переважно виступають **другорядними** членами,
рідше – у ролі **підметів або присудків**.

Наприклад: Черговий учень стежить за порядком.
Черговий прибирає в класі.

3. Перепиши речення, підкресли в них прикметники. Визнач, яку роль вони виконують у реченні.

Вночі серед неба плив блідий місяць. Небо було глибоке, бездонне, всипане мерехтливими зірками. А вранці підіймалося сонце і руйнувало цю красу.



4. Прочитай, знайди прикметники, визнач їх рід, число та роль у реченні. Скажи, які це типи текстів. Придумай заголовки.



1. Береза – напрочуд красиве дерево. У берези білий стовбур. З берези падають крилаті зернятка. Вітер розносить зернятка по землі. З кожної зернини виросте нова береза.

2. Вечоріло. Лише солов'їні трелі наповнювали повітря. Я вийшов у садок. Соловей сидів на тонесенькій гілочці, що схилилася од його ваги. Був дуже схожий на горобчика, тільки тільки мовби трохи вигнуте. Очі чорні, великі. Як співав, злегка горбився, трішки опускав крильця, широко відкривав тоненький дзьобик, у якому, ніби сердечко в дзвонику, бився гострий язичок. І все його крихітне тільки тремтіло і здригалося.



За Б. Комаром



Зверни увагу

Прикметники збагачують нашу мову, роблять її виразною, образною, багатого, зрозумілою, мелодійною, ніжною.

§34. Повторення



1. Прочитай текст. Випиши словосполучення іменників з прикметниками, визнач їх рід і число. Вкажи головні та другорядні члени речення.

Взимку

Повіяв холодний вітерець. З краю неба насувались білі, наче молочні, хмари. Дорога була слизька. По обидва боки від дороги, скільки окинеш оком, розстелилось поле, вкрите снігом, мов білою скатертиною. Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами. Чорне вороння сідало громадами на сніг і знов здіймалося з місця. Вітер дужчав. Насунули снігові хмари і оповили небо. Сонце сховалось за хмари. Посипав сніжок.

За М. Коцюбинським

2. Від поданих іменників утвори прикметники, запиши їх.

Зразок. Щедрість – щедрий, зло – злий.



Осінь, лікар, ліс, квітка, вишня, добро, чудо, свято, село, ласка, гора, вода, вечір, день.

3. Запиши слова поданих словосполучень у множині.

Зразок. Весняний день – весняні дні.

Нова школа, цікава зустріч, золота медаль, літературний вечір, чистий зошит, біла сніжинка.



4. Добери до прикметників антоніми, запиши їх парами.

Яскравий, теплий, веселий, добрий, приємний, прозорий, похмурий, солодкий.

5. Перепиши і запам'ятай лічилку. Підкресли прикметники як члени речення.

Лічилка

Стоїть півень на току
у червоному чобітку.

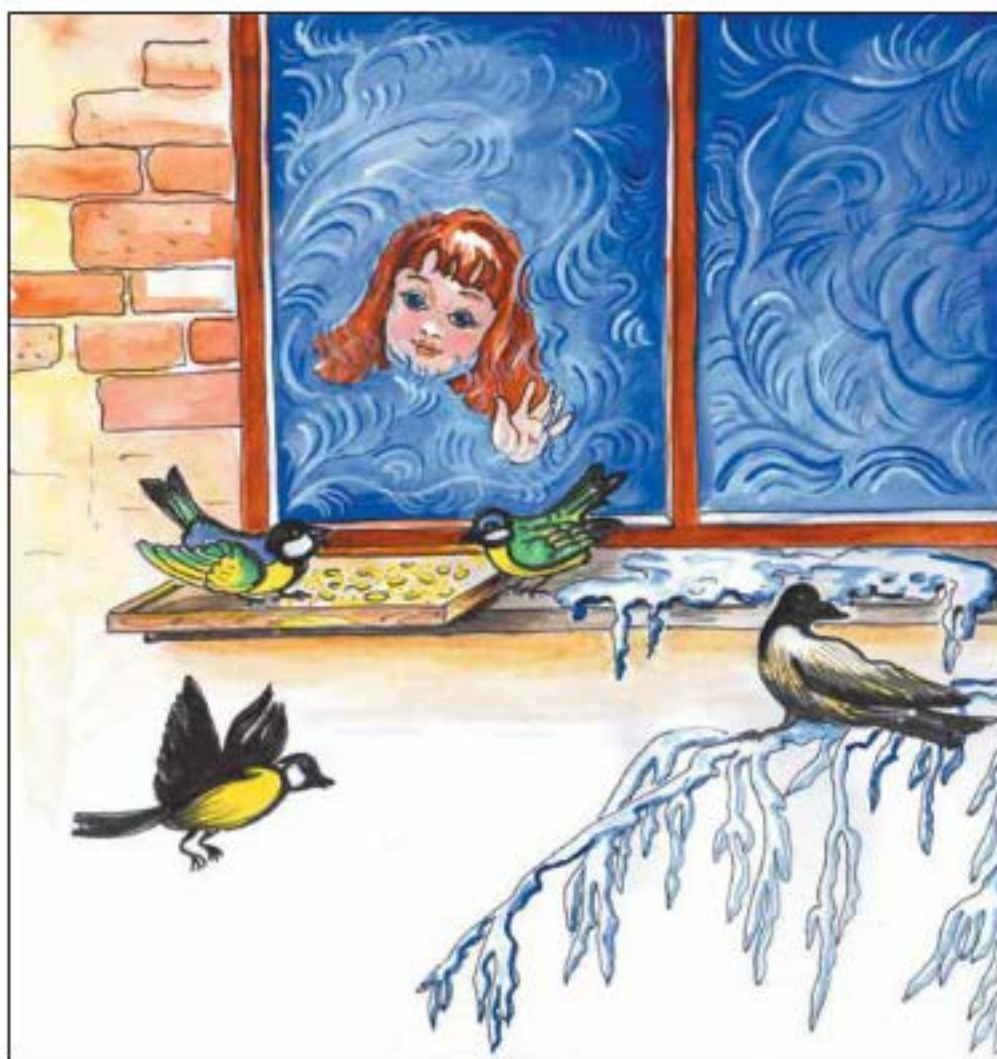
Будем півника просити:
– Ходи жита молотити.

Бігли коні під мостами
з золотими копитами.

Треба стати погадати,
що тим коням їсти дати.



6. Розглянь малюнок. Розкажи, що на ньому зображено. Склади за змістом малюнка кілька речень, вживаючи прикметники.



§35. Перевір себе



1. Дай відповіді на запитання, наведи приклади.

- 1 Що називається прикметником?
- 2 Дай приклади прикметників-синонімів.
- 3 Дай приклади прикметників-антонімів.
- 4 Що ти знаєш про пряме та переносне значення прикметників?
- 5 За чим змінюються прикметники?
- 6 Яку роль відіграють прикметники у реченні?



2. Як частина мови прикметник означає:

- | | |
|--------------------|-------------------------|
| а) назву предмета; | в) ознаку предмета; |
| б) дію предмета; | г) кількість предметів. |



3. Назви прикметники:

- | | |
|-------------|---------------|
| а) чоловік; | в) чоловічий; |
| б) малює; | г) читальний. |



4. Прикметник змінюється:

- а) за числами та відмінками;
- б) за часами і числами;
- в) за родами, числами й відмінками.



5. Запиши подані словосполучення в одиниці, визнач рід.

Червоні тюльпани – .

Сині моря – .

Рідні краї – .



6. Визнач роль прикметників у реченнях.

До майстерні під'їхала легкова машина.
Легкова розвиває більшу швидкість, ніж вантажівка.

7. Прочитай текст, випиши прикметники разом з іменниками.



Равликовий будинок

Під кущем малини живе маленький равлик. Це такий дивний мандрівник! Живе він у кістяному будиночку. Вилазить крізь маленьке віконечко, виставляє свої м'які ріжки і дивиться навкруги. Якщо немає ні сороки-білобоки, ні жука рогатого, равлик помаленьку лізе на куц малини і будиночок несе з собою. Вилізе на листок, дістане солодку ягоду і з'їсть. А тільки-но побачить небезпеку, залазить у будиночок і сидить. У кістяному будиночку йому не страшно.



8. Прочитай текст. Придумай до нього заголовок. Випиши прикметники.



Наші предки любили і вміли малювати. У темних кам'яних печерах, при тьмяному світлі смолоскипів вимальовував первісний художник тварин, мисливців, зброю. Замість олівця користувався він гострим камінцем, замість пензлика – кісткою. Предки малювали на стінах печер, на великих кістках, на камінні. Минули десятки тисяч років, а малюнки та фарби й досі збереглися.

Переказ



» Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? До якого типу він належить? Чому текст має таку назву? Придумай свою назву тексту. Перекажи текст за частинами.

Якого кольору слова



Небо чисте, по-молодому усміхнене. Воно синіє, наче там висіяно море волошок, і фіалок, і півників, і ще всячину квітів, що не в'януть, хоч би яка була спека, і не схилять голівок, хоч би яке сонце пекло.

Мабуть, тому вподобав я дивитись на небо, що з-поміж усіх кольорів найдужче люблю синій. Він мені скрізь увижається, й коли я бачу щось синє – чи квітку, чи очі, чи дівоче плаття, чи просто чую саме слово „синій”, – враз мені стає добре, я щасливий, і душа моя сміється й грає так, як грають проти сонця збиті на ставу бризки води.

Іноді все в цьому світі уявляється мені синім: ото начебто ростуть сині тополі над синьою дорогою, їдуть сині вози, запряжені синіми кіньми, випадають сині дощі. І як було б цікаво, якби раптом посеред зими випав на наше село синій сніг, синя завірюха захурделила-зареготала!

Але чомусь не можу уявити, щоб молоко нашої корови Лиски було синє. Ще можу припустити, що Лиска наша геть уся посиніла й великі очі її стали сині, а от молоко залишається для мене білим, хоч і як силкуюся побачити його синім. І чомусь так само сметана для мене біліє, і сир, і вареники з сиром.

А якого кольору слова?

Тихесенько вимовляю слово „зелений”, і постає переді мною все зелене, і я вже чомусь не сумніваюсь, що саме це слово зеленого кольору. Вимовляю слово „мама” – і ввижається мені добра її усмішка, каре іскристе мерехтіння в очах, ласкаве звучання голосу. Жоден колір, либонь, не пов’язується з її образом, тільки здається, наче сяє чимось золотистим від очей, вишневим од губ, яблуками-антонівками – від рук, і за всім цим щемко постає слово „рідна”, яке, здається, саме зовсім позбавлене кольору, тільки дороге воно, ніжне, хвилююче, мов усі кольори, разом узяті.

А слово „осінь” – жовте, бо восени дозрівають усі грушки в нашому садку, всі яблука. Спершу світяться поміж листям молодесеньким жовтим полум’ям, потім починають потроху падати на землю, згодом усе рясніше... Й одного дня залишається на гіллі саме тільки жовте, недогоріле листя.

Слово „осінь” – туге й жовте, наче віск.

Слово „пролісок” – біле, й чомусь од нього пахне сніжком, який починає танути, й весняною землею, і торішнім перепрілим листям. Слово „зозуля” якесь ніжне, зелененьке, мов пух на вербах, бо коли зозуля починала кувати в цьому році, то зелень на деревах була молода й свіжа, а вербовий цвіт опадав на воду, й здавалось, що вода зацвіла ніжним смарагдовим пушком.

Пролетіла над подвір’ям ворона, пронесла в дзьобі галузку, я подумав, що то вона понесла своє чорне слово. Бо слово „ворона” – чорне.

От цікаво – а ворона знає, що її звати вороною?

А собаки знають, що вони собаки? А вівці, а воли, а коні?

А наша корова Лиска знає, що її звати Лискою!

Є. Гуцало

§36. Займенники



1. Розглянь малюнок. Дай відповіді на запитання. Скажи, які слова ти використовував замість іменника **Леся**, складаючи речення?



- 1 Куди прийшла Леся?
- 2 Кого вона побачила в їдальні?
- 3 Що їй запропонували на обід?



2. Прочитай текст. Які слова вжито замість власного іменника **Петро**? Назви їх.

Петро мій друг. Він багато читає. Найбільше йому подобаються вірші. Недавно Петро брав участь в обласному конкурсі знавців української мови. Він посів перше місце.

Слова, які вказують на предмети, ознаки, кількість, але не називають їх, – це **займенники**.
Займенники відповідають на питання – **хто? що? який? чий? скільки?**

3. Прочитай пари речень. Знайди слова, що вжиті замість виділених іменників, прикметників.



- 1 Прокинувся від сну **ліс**. Він вмився ранішньою росою.
- 2 Ще не зійшло **сонце**. Воно лише простягло до неба перші промінці.
- 3 Небо **безхмарне**, **чисте**. Таким воно буває лише ранньої весни.

4. Спиши речення, замінюючи іменники, які повторюються, відповідними займенниками.



- 1 Птахи дружно взялися до роботи. Птахи невтомно мостили нові гніздечка.
- 2 Тато читає газету. Тато розповідає останні новини.
- 3 Ластівка звилала під стріхою гніздо. Гніздо зліплене з глини.
- 4 В розпушену землю упала зернина. Із зернини виросла маленька рослина.

5. Дай відповіді на запитання, вживаючи займенники.

Як тебе звати? Скільки тобі років? У якому класі ти навчаєшся? Тобі потрібна допомога? З ким ти дружиш? Як звати твою вчительку?



6. Прочитай загадку, відгадай її. Які займенники зустрілися у загадці?

Він без друзів не існує,
Поважає **їх** шанує,
Їх, як треба, заміняє
І в біді не залишає.
Не прикметник, не іменник,
Звуть його усі...

займенник

§37. Особові займенники

Слова **я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони** – це **особові** займенники.



1. Прочитай таблицю. Які слова є займенниками першої особи, другої, третьої?

Однина		Множина	
I особа	я	I особа	ми
II особа	ти	II особа	ви
III особа	він, вона, воно	III особа	вони



2. Розглянь таблиці. Прочитай, як відмінюються займенники першої, другої і третьої особи в однині та множині.

Однина

Н.	хто? що?	я,	ти,	він, воно, вона,
Р.	кого? чого?	мене,	тебе,	його, її,
Д.	кому? чому?	мені,	тобі,	йому, їй,
З.	кого? що?	мене,	тебе,	його, її,
О.	ким? чим?	мною,	тобою,	ним, нею,
М.	у (на) кому? чому?	на мені,	на тобі,	на ньому, на ній.

Множина

Н.	хто? що?	ми,	ви,	вони,
Р.	кого? чого?	нас,	вас,	їх,
Д.	кому? чому?	нам,	вам,	їм,
З.	кого? що?	нас,	вас,	їх,
О.	ким? чим?	нами,	вами,	ними,
М.	у (на) кому? чому?	на нас,	на вас,	них.

3. Дай відповідь на поставлені запитання, використовуючи особові займенники **я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони** у відповідному відмінку.



1. Хто зайшов у клас? 2. До кого звернувся учитель?
3. Кому треба вийти? 4. Кого запитав учитель? 5. Ким пишається школа? 6. На кого можна надіятися?

4. Запиши речення, додаючи особові займенники.

1. прийшла в гості до подруги. 2.
зустрівся з Оленою біля кінотеатру. 3. Світлана про-
сила мене допомогти . 4. зайняв перше
місце. 5. були в горах Карпатах. 6. до-
бре відпочили.



5. Прочитай текст. Запиши його від третьої особи однини.

Я встаю рано, снідаю, п'ю чай і йду на прогулянку.
Ходжу і дихаю свіжим повітрям. Коли я втомлююся, то
сідаю відпочивати. А далі йду до річки. Там я купаюся
і лежу на пісочку.



6. Звернися із запитаннями до свого сусіда по парті, вживаючи особові займенники.



7. Прочитай вірш. Знайди займенники і визнач їх особу. Поясни значення останнього речення.

Мене за довгий язичок
Батьки поставили в куток.
Поклявсь я татові і мамі
Язик тримати за зубами.



Зверни увагу Займенники III особи однини роз-
різняються за родами: **він** (чоловічий рід), **вона**
(жіночий рід), **воно** (середній рід).

§38. Роль займенника у реченні



1. Перепиши, підкресли головні члени речення. Знайди займенники, визнач їх роль у реченні.

- 1 Тихо буду я ходити, щоб матусю не збудити.
- 2 Ми любимо наш рідний край.
- 3 Мені найбільше подобаються уроки читання.
- 4 Прийшла весна, а за нею і тепло настало.

У реченні особові займенники можуть бути підметом або другорядним членом речення.

2. Перепиши текст, дописуючи необхідні займенники.

У селі



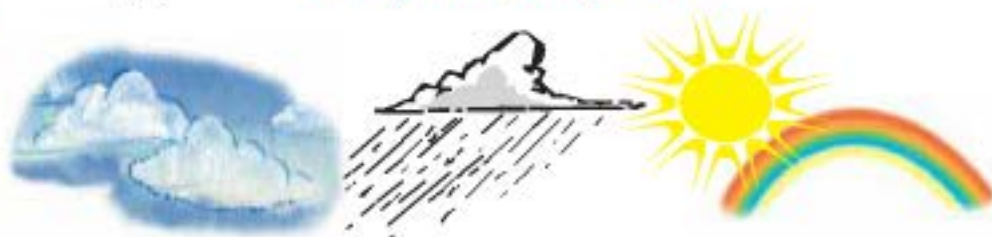
Влітку жила в селі у бабусі. Там у було багато друзів. Дівчата ходили зі в ліс, показували свою школу. Бабуся пекла смачні пиріжки.

3. Прочитай текст. Визнач роль займенників у реченнях.

Моя мама є керівником малого підприємства. Вона – видавець книг. Її поважають і цінують всі працівники. Я дуже люблю свою матусю.



4. Розглянь малюнки, назви предмети. Скажи, до яких із них можна додати слова він, вона, воно, вони.



5. Прочитай діалог. Знайди займенники. На які питання вони відповідають?



- Чого тобі тут, хлопче? Іди собі.
- Мені до командира.
- Тільки до командира?
- Ага.
- Він зайнятий. Не велить пускати.
- Попросіть.
- Не можна.
- Мені дуже треба.
- Навіщо?
- Діло є.
- Ось так... То хіба що мені скажеш.
- Вам?
- Не довіряєш?.. Тільки давай швидше, бо тут заборонено.
- Я хотів спитати...

В. Колодій

6. Перепиши речення. Знайди займенники, визнач їх роль.

1. Людей буду я любити, добро і ласку їм чинити.
2. Для нас відкриті всі путі, аби учився добре. 3. Хороша книга – то найвірніший друг. 4. З нею ти ніколи не розлучишся (*О. Донченко*). 5. Здорові будьте, люди, я вас люблю (*Д. Павличко*).

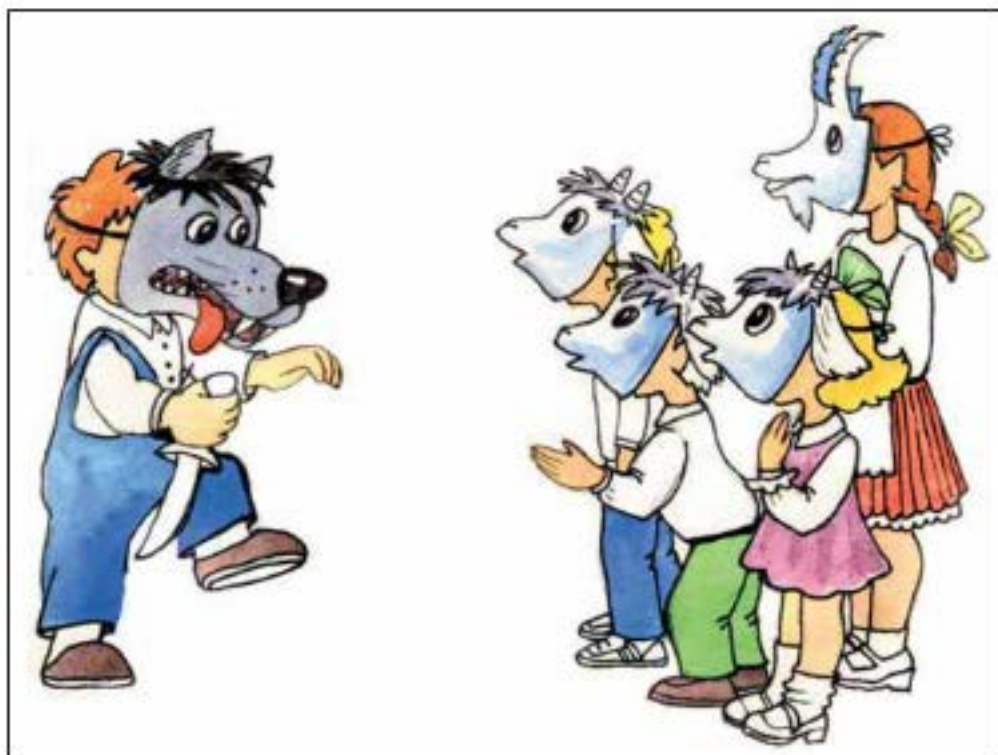


7. Перепиши речення, добираючи відповідний займенник.

- 1** люблю свою Батьківщину.
- 2** знаєш, яка чудова наша земля?
- 3** любить читати книжки.
- 4** завжди говоримо правду.
- 5** вже підготувалися до свята?
- 6** змагаються за честь школи.



Складання тексту-розповіді за сценами з дитячої вистави



►► Розглянь малюнки. Дай відповіді на запитання. Склади усну розповідь.

- 1 Сцени із яких вистав ти бачиш на малюнках?
- 2 З ким із героїв ти зустрічався раніше? Де?
- 3 Чи інсценували ви на уроках казки?
- 4 Яку роль пощастило зіграти тобі?
- 5 Хто допомагав готувати костюм?
- 6 Які ролі виконувати тобі більше до вподоби?
- 7 Чи довелося тобі побувати в ляльковому театрі?
- 8 На яких шкільних святах тобі доводилось виконувати роль якогось казкового героя?



§39. Перевір себе



1. Дай відповіді на запитання.

- 1) Які слова називаються займенниками?
- 2) На які питання вони відповідають?
- 3) За чим змінюються займенники?
- 4) Яка роль займенників у реченнях?



2. Займенник – це частина мови, яка:

- а) означає дію предмета;
- б) називає предмет;
- в) вказує на предмет, але не називає його.



3. Підкресли займенник:

- а) сонце; в) тобі;
- б) шість; г) жовтий.



4. Підкресли особові займенники:

- а) хто? що? який? чий? котрий?
- б) той, та, ті, цей, ця, ці;
- в) я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони.



5. Слова **ти**, **ви** є займенниками:

- а) 1-ї особи; в) 3-ї особи;
- б) 2-ї особи.



6. До третьої особи належать займенники:

- а) я, ми; в) він, вона, воно, вони;
- б) ти, ви; г) ми, ви.

7. Утвори словосполучення із займенниками, що в дужках.
Не було (кого?) (я, ти, він, вона).

8. Прочитай, визнач тип тексту. Знайди і випиши займенники, визнач їх особу та число.



Зима і літо

Федя любить зиму, а я – літо.

– Влітку краще, – кажу я. – Влітку сонечко. Багато квітів.

– Ні, взимку краще, – говорить Федя. – Можна сніговика ліпити, кататися на ковзанах, з'їжджати з гірки на санчатах, ходити на лижах.

– Взимку не можна купатися, – кажу я. – І загорати теж.

– Влітку спека, – говорить Федя. – Ні морозу, ні снігу немає.

Ось так ми і сперечалися. Федя – хороший лижник, а я – плавець. Тому Федя любить зиму, а я – літо.

Ми сперечалися всю осінь. А взимку Федя навчив мене бігати на лижах, і я теж полюбив зиму. Тепер я обов'язково навчу Федю плавати, щоб він полюбив літо.

Л. Сергєєв



§40. Дієслово



1. Розглянь малюнки. Склади і запиши речення за змістом кожного малюнка. Підкресли слова, що означають назви дій предметів.



Слова, які означають дію предмета і відповідають на питання **що робити? що робить? що буде робити?**, називаються **дієсловами**.



2. Утвори від іменників та прикметників споріднені дієслова.

Зразок. Читання – читати, зимовий – зимувати.

Продавець – <input type="text"/>	хворий – <input type="text"/>
малювання – <input type="text"/>	веселий – <input type="text"/>
вчитель – <input type="text"/>	зелений – <input type="text"/>
письмо – <input type="text"/>	молодий – <input type="text"/>
праця – <input type="text"/>	слухняний – <input type="text"/>

3. Прочитай текст. Чого в ньому не вистачає? Добери із довідки необхідні дієслова і перепиши текст.



Навесні [] з теплого краю жайворонок. На полі [] він у землі маленьку ямку. Жайворонок [] гніздечко і сів [] пташенят. Скоро [] пташенята. Жайворонок [] діток, ловив і [] для них черв'яків та комах.

Довідка: знайшов, прилетів, звив, з'явилися, висиджувати, годував, носив.

4. Прочитай вірш, спиши його і підкресли дієслова.



Всім, хто тче, будує, сіє,
вчить, лікує, хліб пече,
добрих пестить і леліє,
а з недобрим бій веде, –
тим я дякую усім.
„Здрастуйте!”, – кажу я їм.

За Р. Гамзатовим

5. Прочитай текст. Випиши дієслова. Про що ти дізнався з цього тексту?

Наші предки ліпили посуд руками і випалювали його на вогнищі. Уже в ті далекі часи люди прикрашали вироби простими малюнками. Гончар робить із глини горщики, миски, глечики, кухлі. Він передає свій досвід молодим. Вони продовжують цю цікаву і корисну справу.



6. Прочитай групи слів, постав до них питання, визнач дієслова.

Праця, працьовитий, працювати, працівник.
Зелений, зеленіти, зелень, зеленіє.
Думати, задуманий, думка, придумай.
Веселий, веселитися, весело, веселка.

§41. Неозначена форма дієслова

Неозначена форма – це початкова форма дієслова. Дієслова в неозначеній формі відповідають на питання **що робити? що зробити?**
Наприклад: читати, учитися, прочитати.



1. Прочитай прислів'я. Випиши з них дієслова, які стоять в неозначеній формі.

1. Море переплисти – не кусок хліба з'їсти. 2. Коли почав орати, то в сопілочку кинь грати. 3. У криницю воду лити – тільки людей смішити. 4. Краще добре робити, ніж погано говорити. 5. На чужу роботу дивитися – ситому не бути. 6. Тяжко заробити, але легко розгубити. 7. Щоб добре жити, треба працю любити.



2. Доповни речення дієсловами в неозначеній формі.

1. Мені треба вірш. 2. Мама хоче пироги. 3. Кожен повинен сина і дерево. 4. Треба до порад старших. 5. У сосновому лісі легко . 6. Звичаї свого народу треба .

Довідка: вивчити, заблукати, пам'ятати, спекти, посадити, виростити, прислухатися.



3. Утвори від дієслів неозначену форму і запиши за зразком.

Зразок. Пише – (що робити?) писати.

Ходить, грає, йде, співає, вчить, росте, живемо, виконав, малював, мовчить, слухає, розмовляємо, вишиває, майструє.

4. Перепиши речення, підкресли дієслова в неозначеній формі.

1. Ластівка стала щебетати, господаря викликати (*Зі щедрівки*). 2. У травні можна почути перший грім. 3. Кличе поле косарів косити. 4. Треба нам спати всю ніченьку, йдемо жати пшениченьку (*Зі жнивварської пісні*).



5. Прочитай і скажи, чи так ти робиш. Перепиши текст, підкресли дієслова в неозначеній формі.



Поради дитячого лікаря

Вранці корисно робити зарядку. Щодня треба чистити зуби. Перед їдою – мити руки. Шкідливо читати лежачи. Корисно перед сном вмиватися і провітрювати кімнату.



6. Прочитай вірш. Випиши дієслова в неозначеній формі.



Хотіла б я піснею стати
у сюю хвилину ясну,
щоб вільно по світі літати,
щоб вітер розносив луну.

Щоб геть аж під ясні зорі
полинати співом дзвінким,
упасти на хвилі прозорі,
буяти над морем хитким.

Леся Українка

Складання тексту-опису



» Розглянь уважно кожний малюнок. Які пори року зображено на них? За поданими малюнками й опорними словами склади текст-опис на одну із запропонованих тем (за вибором).



Зима

Опорні слова: білий пухнастий сніг, твердий сніговий сніг, сніг грав на сонці самоцвітами, сніжинки кружляють над деревами, чисте прозоре повітря, темні стовбури дубів, срібна кора берези, невимовна краса зимового лісу.



Весна

Опорні слова: біжать дзвінкі струмки, тепле ласке сонечко, легенький ніжний вітерець, чудернацькі сережки-котики, прозоре плесо води, терпкий аромат зеленої трави, синьоокі проліски, чудова ніжна мелодія жайворонка, перша трудова пісня бджоли, невидимий оркестр весни.

Літо

Опорні слова: чарівний літній ранок, блищать крапельки роси, повітря чисте, прохолодні хвилі, легенький вітер колише жита, під вагою зерна низько хилиться до землі колосся, пшениця стоїть стіною, плывуть біленькі хмарки, сонце лягає спати, місяць танцює в тихому дзеркалі води.

Осінь

Опорні слова: жовтокоса чарівниця, осінь примчала на золотому коні, золоте вбрання, віночок із золотого колосся та осінніх квітів, янтарний виноград, частує всіх своїми дарами, чарівна осінь, на землі рясніє барвистий килим, збрала всіх у лісі на останнє свято.

§42. Часи дієслова



1. Розглянь малюнки. Назви слова, що вказують на дію.



Що буде робити?



Що робив?



Що робить?

В українській мові дієслова змінюються за часами.

Дієслова **теперішнього** часу відповідають на питання **що робить?**, **минулого** – **що робив?**
що зробив?, **майбутнього** – **що буде робити?**
що зробить?

2. Постав питання до дієслів, виписи їх у три колонки.



Минулий час
(що робив?)
писав

Теперішній час
(що робить?)
пише

Майбутній час
(що буде робити?)
буде писати

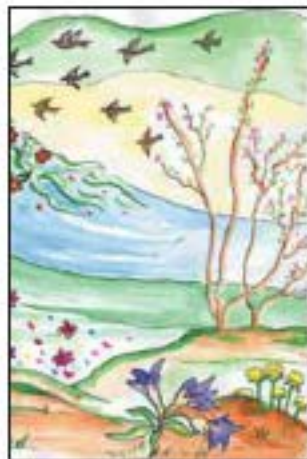
Читав, співає, читатиме, малює, буде співати, співав,
малював, читає, буде малювати.

3. Перепиши, підкресли дієслова, постав до них питання і визнач час.

Все навколо зеленіє,
Річка ллється і шумить.
Тихо-тихо вітер віє,
Із травою гомонить.

Як тут всидіти у хаті,
Коли все живе цвіте!
Скрізь дзвенять пташки крилаті,
Сяє сонце золоте...

О. Олесь



4. Перепиши прислів'я, вставляючи слова з довідки.

Правда у вогні не і у воді не . Не з другого, щоб тобі не того. Чого не , про те не . Семеро одного не . Хто не , той не .

Довідка: смійся, тоне, знаєш, горить, працює, було, їсть, чекають, говори.

5. Запиши народні прикмети, підкресли дієслова, усно визнач, в якому часі вони вжиті.

- 1 Зозуля кує на голому дереві – буде мороз.
- 2 Ранкове сонце здається зеленим – похолодає.
- 3 Грім у березні віщує заморозки.
- 4 Вранці чути грім – увечері буде дощ.
- 5 На теплу сонячну погоду навесні: хмари пливуть високо, соловей співає всю ніч.
- 6 Бджоли літають недалеко від вулика перед дощем.



§43. Теперішній час дієслова



1. Розглянь малюнки, назви слова, що вказують на дію в теперішньому часі.



2. Прочитай таблицю, зверни увагу на особові закінчення дієслів теперішнього часу.

Особа	Однина
1-ша	я пишу, читаю, біжу, стою;
2-га	ти пишеш, читаєш, біжиш, стоїш;
3-тя	він, вона, воно пише, читає, біжить, стоїть.
Особа	Множина
1-ша	ми пишемо, читаємо, біжимо, стоїмо;
2-га	ви пишете, читаєте, біжите, стоїте;
3-тя	вони пишуть, читають, біжать, стоять.



3. Із поданих дієслів вибери дієслова теперішнього часу 1-ої особи однини і 1-ої особи множини. Запиши їх у дві колонки.

Питаю, шию, шиють, питаємо, говорю, кажу, кажемо, шиємо, просимо, просить, говоримо, прошу, йду, йдемо, йдеш, йдуть.

4. Запиши вірш, вставляючи із довідки пропущені дієслова.

Я без діла не _____,
Гарні квіти _____.
Рано брата _____,
Бо в садок його _____.



Довідка: воджу, сиджу, розбуджу, посаджу.

5. Від неозначеної форми дієслів утвори дієслова теперішнього часу першої особи однини і запиши їх за зразком. Підкресли букви, якими позначені звуки, що чергуються.



Зразок. Сидіти – сиджу.

Будити, ходити, возити, косити, садити.

6. Прочитай вірш, знайди дієслова, визнач їх час та особу.

Світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.

Т. Шевченко



7. За зразком продовж змінювання дієслів теперішнього часу за особами і числами.

Зразок. Я їду, бережу, кидаю, мандрую, люблю.

Ти ... , ... , ... , ... ,

Він ... , ... , ... , ... ,



Їхати, берегти, кидати, мандрувати, любити.

§44. Минулий час дієслова



1. Розглянь малюнок. Запиши відповіді на запитання.



- 1 Що робив дід Андрушко?
- 2 Що робила внучка Мінка?
- 3 Що зробила мишка Сіроманка?
- 4 Що зробили казкові герої?



2. Прочитай таблицю. За чим змінюються дієслова минулого часу в однині?

Рід	Одинна	Множина
чоловічий	читав	читали
жіночий	читала	
середній	читало	



3. Від дієслів теперішнього часу утвори минулий час.

Зразок. Стоїть – стояв, стояла, стояло, стояли.

Ходить, росте, співає, грає, мріє, несе, вчить.

Дієслова минулого часу змінюються
за **числами**, а в однині – за **родами**.

4. Прочитай речення. Постав дієслова теперішнього часу в минулому часі чоловічого і жіночого родів однини та в множині. Запиши три новоутворені речення.

Вранці я прокидаюсь, встаю, роблю зарядку, снідаю, беру сумку та йду до школи.



5. Від дієслів неозначеної форми утвори множину дієслів минулого часу.

Зразок. Йти – йшли.

Писати, знати, бігти, давати, брати, любити.

6. Прочитай текст. Назви дієслова минулого часу. Визнач їх рід і число.



Материнка

Жили на світі хлопчик і дівчинка. Життя їх було веселим і безтурботним, бо поруч була мама. Та несподівано родину спіткало горе: занедужала і злягла матуся. Більше вона не підвелася, померла. Засипали неньку сирою землею. Зостались діти сиротами. Щоденно ходять вони на могилу, плачуть, благають матір повернутися до них, бо важко живеться сиротам. Одного разу, побиваючись за матусею, побачили діти на могилі запашну квітку. Вони повірили, що то мати з'явилася до них в образі квітки і назвали її материнкою.

З легенди



Переказ



» Прочитай текст, перекажи його за планом.

Ремісник і Різець

Майстер працював Різцем по дереву – вирізував Троянду. Різець маленький, сталевий, блискучий. У руках Майстра він був слухняним і вправним.



Не закінчивши роботу, Майстер кудись пішов, і Різець залишився на столі. В майстерню зазирнув Ремісник. Бачить, лежить блискучий ніжик. А поряд – незакінчена Троянда. Взяв Ремісник Різець і хоче вирізати пелюстки Троянди. Але нічого в нього не виходить. Крише Різець Троянду, псує роботу Майстра.

Здивувалась Троянда, каже:

– Різцю, чого ти раптом так погано почав працювати?

Різець відповідає:

– Я просто шматочок криці. Я стаю Різцем, коли мене бере в руки Майстер. А коли торкається Ремісник, – я не Різець, а просто ніжик.

В. Сухомлинський

План

- 1 Що робив Майстер?
- 2 Яким був Різець у його руках?
- 3 Де Майстер залишив Різець?
- 4 Хто зазирнув у майстерню?
- 5 Що він побачив?
- 6 Що зробив Ремісник?
- 7 Що сказала Троянда Різцю?
- 8 Що відповів Різець?
- 9 Як ти думаєш, хто такий Майстер?



Діло майстра величає.

§45. Майбутній час дієслова



1. Розглянь таблицю. Скажи, за чим змінюються дієслова майбутнього часу. На які питання вони відповідають?

Особа	Однина
1-ша	я прочитаю, читатиму, буду читати
2-га	ти прочитаєш, читатимеш, будеш читати
3-тя	він, вона, воно прочитає, читатиме, буде читати
Особа	Множина
1-ша	ми прочитаємо, читатимемо, будемо читати
2-га	ви прочитаєте, читатимете, будете читати
3-тя	вони прочитають, читатимуть, будуть читати



2. За зразком таблиці усно змieni дієслова.

Рахувати, виконувати, писати, відпочивати, грати, вчити, працювати.

Дієслова майбутнього часу змінюються
за **особами** і **числами**.



3. Спиши текст. Дієслова, що в дужках, запиши в майбутньому часі.

Весна

Теплий вітер пробігає у верховітті. Незабаром (вдягатися) ліс у листя, (зацвісти) на узліссі черемха, (защебетати) над струмками соловейки. (Прилетіти), (закувати) довгохвості зозулі.

За І. Соколовим-Микитовим

4. Добери антоніми до дієслів. Постав їх у третій особі множини майбутнього часу.



Зразок. Говорити – мовчати, мовчатимуть.

Стояти, будувати, піднімати, радіти.

5. Прочитай вірш. Випиши дієслова теперішнього часу. Постав їх у 1-й особі однини і множини майбутнього часу.



Зразок. Пливе – попливу, попливемо.

Пливе білий човник

Пливе білий човник, хвилочка колише,
Хвилочка гойдає;
Пливе білий човник, вітер ледве дише,
Ледве поспіває.
Білі хмаринки, лебедині крила,
Угорі гуляють,
Довгою габою, що зорю покрила,
Місяця сягають...

Леся Українка



§46. Дієвідміни



1. За допомогою таблиці простеж за особовими закінченнями дієслів I та II дієвідмін. Зверни увагу, що дієслова I дієвідміни мають у 3-ій особі множини закінчення **-уть, -ють**, а дієслова II дієвідміни мають закінчення **-ать, -ять**.

	Особа	I дієвідміна	II дієвідміна
однина	1-ша	пливу, чую	біжу, стою
	2-га	пливеш, чуєш	біжиш, стоїш
	3-тя	пливе, чує	біжить, стоїть
множина	1-ша	пливемо, чуємо	біжимо, стоїмо
	2-га	пливете, чуєте	біжете, стоїте
	3-тя	пливуть, чують	біжать, стоять



2. Постав подані дієслова у третій особі множини. Визнач, до якої дієвідміни вони належать.

Зразок. Бачити – бачать (II дієвідміна).

Стояти, співати, жити, допомагати, берегти.

3. Прочитай вірш. Перепиши, додаючи до дієслів закінчення.

Хай буде мир на всій Землі!
Хай дім новий буду■,
Хай сад новий рост■ в селі,
Нова зрост■ вулиця.

І. Нехода

4. Прочитай прислів'я. Знайди дієслова і визнач їх дієвідміну.

1. Коли дощів просять, то сіно не косять. 2. Не навчишся плавати, поки у вуха води не набереш. 3. Розум за гроші не купують.

5. Прочитай казку. Випиши дієслова, постав їх в 3-ій особі множини, визнач дієвідміну.



Весняна родина

(Казка)

У прекрасної царівни Весни було три брати: Березень, Квітень, Травень. Березень був якийсь дивний: то веселий і теплий, із Сонечком дружить, то Відлигу в гості до себе запрошує. Буває насупиться та із Завірюхою заприятелює.



Брат Квітень перші квіти людям дарує: синьоокі проліски, золоті кульбабки.

А третій брат Травень – зеленню буяє, оксамитові килими розстеляє, шовкові смарагдові трави розчісує.

Все навкруги напоєне пахощами квітів, трав.



6. Запиши речення, вживаючи дієслова, що в дужках, у потрібній особовій формі. Визнач їх дієвідміну.



(Прийти) весна. Сонце (пригріти) землю. Люди (вийти) на городи, у сади. (Початися) весняні роботи. Всі дружно (взятися) до праці. Дорослим (допомагати) діти.

§47. Роль дієслова у реченні



1. Перепиши текст, визнач його тип, придумай назву. Підкресли підмет одною рискою, присудок – двома.

Прийшла весна. Щедро світить лагідне, ясне сонечко. Його тепле весняне проміння нагріло землю. Ласкаве сонце рясно обдаровує теплом. Вітерець гойдає м'які шовкові трави. З небесної блакиті линуць радісні голо- си птахів. Котяться, розсипаються перлинами пташині серенади.

Дієслово в реченні найчастіше буває головним членом – **присудком**.

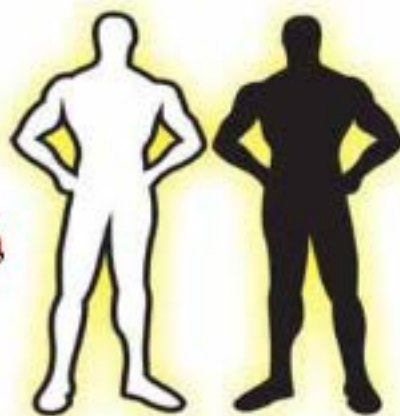


2. Прочитай вірш. Поясни значення виділених слів. Пригадай, які слова називаються антонімами.

Брати-антоніми

З братом я живу у парі,
Та не в злагоді – у сварі.
Робимо все залюбки,
Тільки завжди навпаки.
Я збираюся лягати,
Брат лише почав вставати.
Я почну відпочивати,
Він рушає працювати.
Як він може веселитись,
Коли мушу я журитись?
Я стою, а брат біжить.
Говорю я, – брат мовчить.

Д. Білоус



Шабля раниць тіло, а слово – душу.

3. Перепиши вірш, поясни, в якому значенні вжиті виділені дієслова.



Веснянка

„Весна **прийшла!**
Тепло **знайшла!**” –
Кричать дівчатка й хлопчики.
„Цвірінь! Цвірінь!
Журбу **покинь!**” –
Клопочуться горобчики...

Л. Глібов

4. Прочитай, знайди в поданому тексті синоніми до дієслова **говорити**, випиши їх.



Рано-вранці на високій тополі сиділи дві сороки і торохтіли безупинно про свої справи. Одна теревенила про своїх неслухняних сороченят, друга – про яскраві коштовності.

Раптом із-за дерева випурхнув спритний горобець і промовив: „Ну ви, сороки, і торохтійки”.

– Ти балакай, балакай, та не забалакуйся! – відповіли сороки.

Нагомонілися сороки і розлетілися по своїх домівках. А горобчик залишився, щоб пощебетати з іншими горобцями.



Текст-розповідь, текст-опис, текст-роздум



» Прочитай таблицю. Скажи, на які типи поділяється наше мовлення залежно від мети і змісту.



Типи текстів	На які питання відповідають	Про що говоримо
розповідь	що робить? що сталося?	про дії, події
опис	який? (яка?, яке?) є предмет чи особа	про ознаки предмета, особи
міркування	чому?	про причини ознак і дій

Текст-розповідь

Жило в лісі зайченя. Воно було таке боязке, що страх. Трісне де гілочка, пташка змахне крильми, а воно вже труситься з ляку та плаче. Якось лісом нікав голодний вовк. Він дуже стомився і вже не думав про велику здобич, а був би радий і малому зайченяті. Наш малий боягуз якраз вискочив на пеньок. І саме в цей час він побачив вовка. З переляку зайчик, немов м'яч, бухнувся вовку на голову, а тоді схопився й кинувся навтьоки. Вовк подумав, що хтось пальнув по ньому з рушниці. Він і собі дременує щодуху. Ось яка пригода трапилася в лісі.

Текст-опис

Уступили в хату. Низенька вона, невеличка, зате рівно помазана, гладенько вибілена. Піч і вікна обведені кругом жовтою глиною. У кутку біля божниці – покритий білою скатертиною стіл. Кругом стін жовтіють вишарувані, наче з воску, лави. Долівка пісочком присипана. Видно, що щирі хазяйські руки ходили до цього невеличкого гнізда.

За Панасом Мирним

Текст-роздум

Як птиці царя вибирали

Засумували якось птиці, що не мають вони царя.

– Нашою царицею повинна бути Сова! – оголосила Ворона. – Чому? Та тому, що в неї голова найбільша! Отже, вибрати царицею потрібно саме її.

– Ніяк Сова царицею бути не може, – занепокоївся Горобець, – бо вона малих пташок поїдає. Ось чому цариця з неї не вийде. Гарний цар був би з Журавля, тому що їсть він лише жаб із болота. Отже, вибрати на царювання потрібно саме його...

– Ще кращим царем буде Лелека! – втрутилася Синичка. – Він теж одними жабами харчується. До того ж має гніздо на самій верхівці дерева, йому видно далеко. Ось чому царя, кращого від Лелеки, годі шукати.

Та Лелека не схотів.

– Бути царем я не маю права, – пояснив він, – через те, що літаю у вирій. Царювати мусить птиця, котра живе тут увесь рік...

Царем вибрали Орла, тому що він найвище літає. Отже, відтоді владарює над пернатим царством цей могутній і гордий птах.

За мотивами народної казки

§48. Правопис не з дієсловом



1. Прочитай прислів'я та поясни їх зміст. Зверни увагу, як пишеться **не** з дієсловами?

Під лежачий камінь вода не тече. Одна ластівка весни не робить.

Здоров'я не купиш за гроші. Здоров'я маємо – не дбаємо, а втративши – плачемо.

За двома зайцями поженешся – жодного не впіймаєш.

Не з дієсловом пишеться переважно окремо.



2. Спиши текст, вставляючи пропущені **не**. Визнач тему цього тексту.

Змалку турбуйся про своє здоров'я. Провітрюй житлові та навчальні приміщення. ☐ допускай різкого охолодження організму. Загартовуйся. Правильно відпочивай. І тоді ти ☐ будеш хворіти.

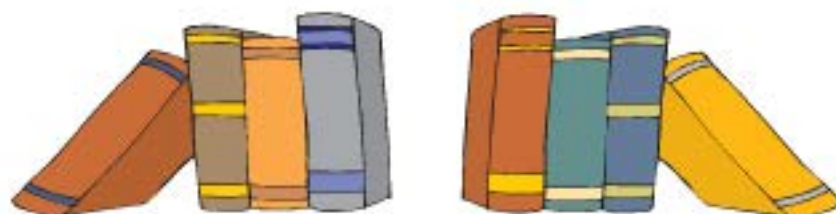


3. Спиши текст без дужок. Поясни правопис **не** з дієсловами. Визнач час дієслів.

Запам'ятай і виконуй!

Бережи книгу. (Не) пиши і (не) малюй у книжці. (Не) заломлюй сторінок. (Не) їж над книжкою. (Не) читай лежачи.

Книга – твій друг і порадник.



4. Прочитай уривок з казки. Знайди дієслова. Визнач їх час, особу, дієвідміну.



– Будете ви їхати додому, захочете так пити, що один одному не зможете слова промовити, – буде вам по праву руку криничка, вода, як скло, чиста. Не пийте її, а лиш вдарте по ній навхрест палицею, побачите, що з неї вийде! Від'їдете далі, захочете їсти, – стоятиме явір, під явором – стіл, там лежатимуть паляниці, яблука й усякі напитки й наїдки. Не їжте, вдарте навхрест, побачите, що вийде з цього! Пройдете далі, захочете спати, – під явором стоятимуть ліжка. Не лягайте, – вдарте по них, побачите, що буде!

З казки

5. Прочитай загадки, відгадай їх. Зверни увагу на правопис **не** з дієсловами.



- 1 Швидко скрізь цей птах літає,
Безліч мошок поїдає,
За вікном гніздо будує,
Тільки в нас він не зимує.



- 2 Стрибає, котиться,
а бігти не може.



- 3 Не кравець, але не може
обійтися без ножиць.



- 4 Завжди в роті, а не проковтнеш.



- 5 На небі біліє, світить, а не гріє.

§49. Перевір себе



1. Дай відповіді на запитання, наведи приклади.

- 1 Що називається дієсловом?
- 2 Наведи приклади дієслів у неозначеній формі.
- 3 Назви часи дієслова.
- 4 На які питання відповідають дієслова в минулому, теперішньому і майбутньому часі?
- 5 За чим змінюються дієслова теперішнього і майбутнього часу? А минулого?
- 6 Скільки дієвідмін мають дієслова?
- 7 Як можна розпізнати дієвідміну?
- 8 Яку роль відіграють дієслова в реченні?



2. Дієслово означає:

- | | |
|---------------------|--------------------|
| а) ознаку предмета; | в) назву предмета; |
| б) дію предмета; | г) ознаку дії. |



3. Назви дієслово в минулому часі:

- | | |
|-----------|------------|
| а) кажу; | в) казав; |
| б) скажу; | г) кажемо. |

4. Частка **не** з дієсловом пишеться:

- | | |
|-----------------|------------|
| а) разом; | в) окремо. |
| б) через дефіс; | |



5. Дієслова майбутнього часу змінюються за:

- | | |
|----------------------|-----------------------|
| а) родами і числами; | б) особами і числами. |
|----------------------|-----------------------|



6. Виписи дієслово:

- | | |
|-------------|---------------|
| а) учитель; | в) дорогий; |
| б) гратися; | г) четвертий. |

7. Постав дієслова в теперішньому часі. Зміни їх за особами та числами.

Слухати, питати, пекти, бігти.



8. До яких дієвідмін належать подані дієслова?

Червоніти, плакати, стояти, лежати.



9. Добери до іменників спільнокореневі дієслова, запиши їх.

Співак – , косар – ,
друкар – , пекар – .

10. Спиши речення, зроби розбір дієслів за зразком.

Зразок. Поїдемо – що зробимо?, дієслово, початкова форма поїхати, майбутній час, 1-а особа, множина, I дієвідміна, у реченні виступає присудком.

- 1 Ми знов поїдемо в Карпати.
2 Реве та стогне Дніпр широкий... (Т. Шевченко).



11. Розглянь малюнок. Склади за змістом малюнка 2-3 речення. Підкресли дієслова, визнач їх час, особу, дієвідміну.



§50. Числівник. Загальне поняття



1. Розглянь малюнки і назви кількість предметів.



Частина мови, яка означає кількість предметів або порядок їх при лічбі, називається **числівником**. Числівник відповідає на питання **скільки? котрий?**



2. Прочитай та відгадай загадки. Назви числівники.

Два скельця, три дужки – на ніс і на вушка.

(Окуляри)

Один пастух багато овець пасе.

(Місяць і зорі)



3. Перепиши прислів'я та приказки, підкресли в цих реченнях числівники.

1. З одного поліна вогню не розкладеш. 2. Дві головні і в полі димлять, а одна і в печі не горить. 3. От погода: один день блисне, а сім кисне. 4. Дощ у жнива – як п'яте колесо до воза. 5. Як пече, то клади на друге плече.

4. Запиши речення, вставляючи із довідки пропущені числівники.

- 1 літо краще, ніж зим.
- 2 п'ятниця на тиждень.
- 3 днів працюю, а на відпочиваю.
- 4 Добре там ведеться, де оре, а сіє.

Довідка: одне, сто, сім, п'ять, шостий, два, третій.



5. Спиши, підкресли числівники. Вивчи лічилку напам'ять.

Лічилка

Раз, два – дерева,
Три, чотири – вийшли звірі,
П'ять, шість – пада лист,
Сім, вісім – птахи в лісі,
Дев'ять, десять – це сунічки
Підвели червоні личка.

6. Прочитай жарт. Випиши числівники.

Так чи не так

- Уяви, Петрику, – показує Оленка скляну банку, – що сюди влили вісім літрів молока, а потім ще два. Скільки всього буде?
- Три.
- Чому ж три?
- Бо туди більше не поміститься.



7. Запиши відповіді на запитання.

- 1 Скільки сторінок у цьому підручнику?
- 2 Скільки місяців у році?
- 3 Яким по порядку місяцем є березень?



Ліпше десять приятелів, ніж один ворог.

**Текст-розповідь, текст-опис,
текст-роздум**



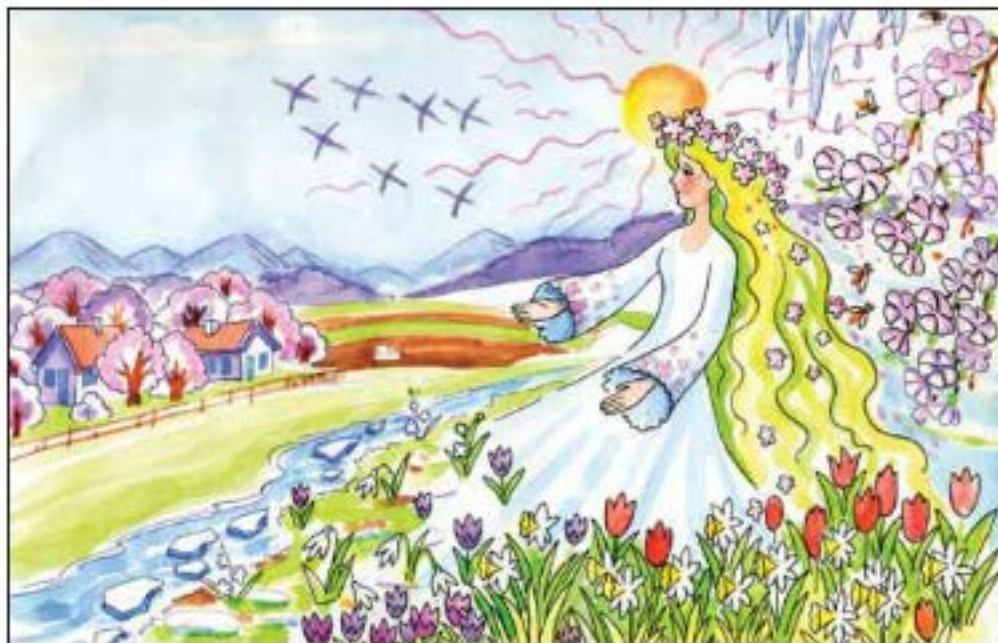
» За допомогою малюнків і власних спостережень
склади текст-розповідь, текст-опис або текст-роздум.



§51. Прислівник. Загальне поняття



1. Розглянь малюнок. Дай відповіді на запитання, використовуючи слова із довідки.



- 1 Коли квітнуть сади?
- 2 Де вони цвітуть?
- 3 Як цвітуть сади навесні?

Довідка: навесні, скрізь, гарно, пишно.



2. Прочитай речення. Зверни увагу, чи змінюється слово **каліграфічно**. На яке питання воно відповідає?

- Я пишу (як?) каліграфічно.
Ти пишеш (як?) каліграфічно.
Він пише (як?) каліграфічно.
Ми пишемо (як?) каліграфічно.
Ви пишете (як?) каліграфічно.
Вони пишуть (як?) каліграфічно.

3. Прочитай слова. Постав до кожного з них запитання. Запиши їх у чотири колонки за зразком.



Зразок.	Як?	Де?	Коли?	Куди?
добре	вгорі	сьогодні	вперед	

Гарно, праворуч, напам'ять, там, тут, вчора, завтра, назад, ліворуч, вдень, мовчки, вголос, вниз, щодня, попереду, сюди.

Прислівник – це незмінна частина мови.
Прислівники відповідають на питання **як? де? коли? куди? звідки?**

4. Прочитай вірш. Скажи, що називає і визначає прислівник. Яка ця частина мови?



Ознаку дії називає,
А також місце, час, причину
Цієї дії визначає,
І кожен цю частину знає.

Бо це прислівник, всім відомий.
Незмінна ця частина мови.
На запитання як? коли?
Готова всім відповісти.

Л. Лужецька

5. Спробуй самостійно скласти словосполучення за зразком.



Зразок. Дієслово + (як?) прислівник: писати
(як?) грамотно.

Дієслово + (як?) прислівник: .

дієслово + (де?) прислівник: .

дієслово + (куди?) прислівник: .



6. Утвори від поданих іменників та прикметників прислівники.

Зразок. Весна – навесні, щасливий – щасливо.

Осінь – <input type="text"/>	веселий – <input type="text"/>
зима – <input type="text"/>	дружний – <input type="text"/>
день – <input type="text"/>	голосний – <input type="text"/>



7. Прочитай пари речень. Порівняй: від яких слів ставимо питання до прикметників, а від яких – до прислівників.

1 Оксанка **старанна охайна** дівчинка.

Оксанка пише **старанно, охайно**.

2 Мама спекла **смачні духмяні** тістечка.

Мамині тістечка пахнуть **смачно, духмяно**.



8. Перепиши текст, підкресли прислівники. Визнач тип тексту (розповідь, опис, роздум).

Чудовий Дніпро у тиху погоду, коли вільно і плавно мчить крізь ліси і гори повні води свої. Дивився і не знаєш, йде чи не йде його велична широчінь...

Мало який птах долетить до середини Дніпра. Розкішний! Немає рівної йому ріки на світі. Чудовий Дніпро і вдень, і вночі. Синій-синій рухається він плавним розливом, і серед ночі, як серед дня, видно його так далеко, як тільки може бачити людське око...

(За перекладом І. Сенченка)



9. Розглянь малюнки. Добери із довідки слова, що відповідають змістові кожного малюнка, і запиши їх за зразком. Скажи, котре слово – прислівник, а котре – прикметник.



Зразок. Хлопчик (який?) веселий, радісний.
Діти граються (як?) весело, радісно.



Довідка: веселий, радісний, весело, радісно; лагід-
не, тепле, лагідно, тепло; виразні, гарні,
виразно, гарно.



Зверни увагу Прислівники в реченні найчастіше
пов'язуються з дієсловами, а прикметники – з
іменниками.

§52. Прийменник.

Загальне поняття

Розрізнення прийменників і префіксів



1. Розглянь малюнки. Скажи, де лежить м'яч? Які слова допомогли тобі визначити місце, де знаходився м'яч?



Слова **на, під, біля, у, в, за, по** – це **прийменники**. Прийменники служать для вираження відношень між словами.



2. Перепиши речення, підкресли прийменники. Скажи, з якої казки цей уривок.

Поклала баба Колобка на вікні. А він з вікна – на призьбу, з призьби – на землю. Побіг по дорозі до лісу. У лісі зустрів Колобок Вовка, Зайчика і Лисичку. Лисичка попросила Колобка сісти їй на язичок і заспівати пісеньку.

3. Утвори словосполучення. З'ясуй, чи однакове значення словосполучень з різними прийменниками.



- 1 Покласти стіл (на, у, під, за).
- 2 Почепити вікном (над, за, під, перед).
- 3 Скласти шафі (на, у).

4. Перепиши вірші, вставляючи потрібні прийменники.



Дятел вибрав окуляри.

Натягнув собі ніс,

Полетів трудитись ліс.

Змайстрував мій братик Гриць

Гарну хаточку птиць.

Он дереві вона,

садку вікна.



Прийменник – це частина мови. Він пишеться з іншими словами завжди **окремо** (*по дорозі, до школи*). **Префікс** – це частина слова, що пишеться зі словами **разом** (*поїхали, дописали*).

5. Прочитай та перепиши речення. Поясни, де виділено прийменники, а де префікси.



- 1 Ми доїхали до школи автобусом.
- 2 Юля написала на дошці оголошення.
- 3 Дідусь накосив на лузі сіна.
- 4 Малята зїхали з гори на санчатах.
- 5 Хлопці відштовхнули човен від берега.
- 6 Сонце зайшло за хмару.

З природою живи в дружбі,
то й вона буде тобі в службі.

§53. Перевір себе



1. Дай відповіді на запитання. Наведи приклади.

- 1 Що таке числівник?
- 2 Яка частина мови називається прислівником?
- 3 На які питання відповідає прислівник?
- 4 Для чого служить прийменник?
- 5 Як пишеться прийменник з іншими словами?



2. Визнач, у якому рядку всі слова – прислівники:

- а) високий, в день, на пам'ять, в гору;
- б) високо, вдень, напам'ять, вгору;
- в) височина, денний, напам'ять, на гору.



3. Визнач, який ряд слів не є числівниками:

- а) один, два, п'ять, десять, сто;
- б) перший, другий, п'ятий, десятий, сотий;
- в) одиниця, двійка, п'ятірка, десятка, сотня.

4. Запиши наведені числа словами.

1, 5, 9, 13, 14, 17, 60, 90.



5. Склади зі слів у рядку речення. Знайди і підкресли прислівники. Постав до них питання.

- 1 Вранці, теплий, дощ, весняний, пройшов.
- 2 Сонце, вдень, світить, яскраво.
- 3 Берізки, листочками, весело, шелестять.



6. Посаднай числівники з іменниками, запиши утворені словосполучення.

Один, дівчина; один, курча; один, олівець; двадцять, учень; п'ять, день; одинадцять, місяць.

7. Від поданих іменників спочатку утвори прикметники, а потім – прислівники. Запиши їх.



Зразок. Літо – літній, влітку. Сонце – сонячний, сонячно.

Радість – , . Зима – , .

Сум – , . Весна – , .

Щастя – , . Осінь – , .

8. Спиши, розкриваючи дужки. Поясни, як пишуться префікси, а як – прийменники.



1. Їжачок (з)робив гніздо (з) опалого листа. 2. Білочка (на)збирала (на)ліщині горішків. 3. Місяць (за) йшов (за) хмари. 4. (Над) ставком (на)висло вербове гілля.

9. Запиши речення на основі математичних виразів, вживаючи прийменники **до** і **від**.



Зразок. Від двадцяти відняти п'ять. До одинадцяти додати сім.

$20 - 5$	$100 - 18$	$30 + 50$
$11 + 7$	$90 - 11$	$16 + 60$
$64 - 10$	$25 + 70$	$15 - 14$

10. Які слова тут зашифровано? Прочитай і запиши їх. З виділеними словами склади речення.

Мi100, г1а, 3тон, 3вога, смор1а, гор1а, 100ли, ві3, ві-зна, ві3ла, ак3са, 40а, 100рінка, 100лиця, 7я, i100рія.



11. Напиши самостійно оповідання на одну із тем: „Весняний день”, „Птахи прилетіли”, „Скоро канікули”. Підкресли у своєму тексті прислівники.

Складання тексту-роздуму (міркування)



► Прочитай текст. Про яку професію тут розповідається?

Осінні дарунки

Недаремно люди називають осінь щедрою. За щедрою працю навесні і влітку вона віддячує трудівникам врожайми на полях, городах і в садах.



Подивіться, як прозорим запашним соком налилися яблука та груші. Так і просяться в кошики!

Невпинно мчать по дорогах автомашини з ящиками свіжих огірків і помідорів. Виблискують у кузовах чисті зеленаві головки капусти. Усе треба вчасно зібрати і зберегти на зиму.

Ось на звільнених від льону і картоплі ділянках з'явилися зелені сходи озимини. Це народжується новий урожай.

На городі, звідки чути дзвінку дитячу пісню, разом з дорослими працюють школярі. Вони із задоволенням допомагають батькам у гарячу пору.

– Добре восени попрацюєш – спокійно зиму чекатимеш, – кажуть люди.

В. Сухомлинський



» Розглянь малюнки. Скажи, людей яких професій ти бачиш на цих малюнках. Які ще професії тобі відомі? Ким працюють твої батьки?



» Склади за поданим планом текст-роздум на тему „Моя майбутня професія”.



План

- 1 Ким ти хочеш стати?
- 2 Чим тобі подобається ця професія?
- 3 Чим корисний ти будеш людям?
- 4 Як ти можеш досягти своєї мрії? Що для цього треба робити?

Повторення вивченого в 1–4 класах



1. Пригадай вивчене тобою з української мови в 1–4 класах. Перевір себе за допомогою запитань.

Звуки і букви

- 1 Яка різниця між звуками і буквами?
- 2 Яке значення мають звуки в мовленні?
- 3 Чим позначаються звуки мови на письмі?
- 4 Яка буква не позначає окремого звука?
- 5 Що ти знаєш про буквосполучення **дж**, **дз**?
- 6 Як позначаються м'які подовжені приголосні звуки на письмі?

Слово

- 1 Що ти знаєш про багатозначність слів?
- 2 Що таке пряме і переносне значення слова? Наведи приклади.
- 3 Як називаються близькі за значенням слова?
- 4 Що таке антоніми?

Будова слова

- 1 Що входить в основу слова?
- 2 Яку роль відіграє закінчення у словах?
- 3 Що таке корінь слова?
- 4 Які слова називаються спільнокореневими?
- 5 Як називається частина слова, що стоїть перед коренем?
- 6 Як пишуться префікси?
- 7 Що таке суфікс?

Частини мови

- 1 Які частини мови ти знаєш?
- 2 Що таке іменник?
- 3 Які іменники належать до власних назв?
- 4 Який рід можуть мати іменники?
- 5 Що таке прикметник?
- 6 За чим змінюються прикметники?
- 7 З чим зв'язуються прикметники в реченні?
- 8 Що таке займенник?
- 9 Які особові займенники ти знаєш?
- 10 Що таке числівник?
- 11 Як називаються слова, що означають дії предметів?
- 12 За чим змінюються дієслова?
- 13 За чим змінюються дієслова минулого часу?
- 14 На які питання відповідає прислівник?
- 15 Яка різниця між прийменником та префіксом?
- 16 Як пишуться прийменники з іншими словами в реченні?

Синтаксис

- 1 Що таке речення?
- 2 Які бувають речення за метою висловлювання?
- 3 Які головні члени речення ти знаєш?
- 4 Які члени речення називаються другорядними?
- 5 Що ти знаєш про присудок?
- 6 Що таке підмет?
- 7 За допомогою чого можна встановити зв'язок слів у реченні?

Текст

- 1 Що таке текст?
- 2 Як розміщуються речення в тексті?
- 3 Яку будову має текст?
- 4 Які типи текстів ти знаєш?



2. Запиши під диктовку слова, постав наголос.

Директор, добродій, лимон, п'ятсот, черевики, географія, напам'ять, ведмідь, вересень.



3. Визнач кількість звуків та букв у словах.

Юля, люк, Яся, день, Юрась, шука, явір, ялинка, мові, щоденник, їжак.

4. Перепиши речення, встав пропущені займенники.

- 1 прийшла до Олексія.
- 2 читали і писали.
- 3 допоміг мені виконати вправу.



5. Запиши подані дієслова в теперішньому, минулому і майбутньому часі.

Зеленіти, пекти, працювати, жити, вчитися.

6. Зроби звуко-буквений аналіз слів.

Зразок. Травень – тра-вень, 2 склади, 7 букв,
6 звуків, 2 голосні: а, е,
4 приголосні: т, р, в, н'.

Ялта, червень, бузок, машина, люк.

7. Перепиши, встанови зв'язок слів у реченнях.

Зразок. Весело щебечуть у садах співучі пташки.
Пташки (що роблять?) щебечуть;
пташки (які?) співучі;
щебечуть (як?) весело;
щебечуть (де?) у садах.

1. Влітку лісові галявини пахнуть суніцями, грибами.
2. Діти збирали лікарські рослини.

8. Запиши слова у три колонки: у першу – з наголосом на першому складі, у другу – з наголосом на другому складі, у третю – на третьому складі.



Дятел, ворона, галка, горобець, синиця, перепілка, зозуля, іволга, чайка, орел, сокіл, сорока, ластівка, лелека, чорногуз, журавель.

9. Зроби аналіз слів за будовою.



Зразок. Безсмертний

Розмова, безкрилий, промовець, замовлення, прикордонники, проліски.

10. Добери синоніми до поданих прислівників і впиши їх у клітинки кросворда.

Всюди, спокійно, навкруги, гучно, неправильно, деколи, швидко, невисоко.



11. Добери антоніми до прислівників і запиши їх парами.

Праворуч, сумно, взимку, там, тепло, легко, рано, зверху, вперед, швидко, гарно, вночі.



13. Розглянь схеми розбору вивчених частин мови.

Іменник

1. Аналізоване слово.
2. Питання.
3. Частина мови.
4. Початкова форма (називний відмінок однини).
5. Власна чи загальна назва.
6. Назва істоти чи неістоти.
7. Рід.
8. Число.
9. Відмінок.
10. З яким словом пов'язаний у реченні?
11. Яким є членом речення?

Прикметник

1. Аналізоване слово.
2. Питання.
3. Частина мови.
4. Початкова форма (наз. відм., одн., чол. рід).
5. Рід.
6. Число.
7. Від якого слова залежить?
8. Яким є членом речення?

Займенник

1. Аналізоване слово.
2. Питання.
3. Частина мови.
4. Особа (якщо є).
5. Число.
6. Рід (якщо є).
7. З яким словом пов'язаний у реченні?
8. Роль займенника у реченні.

Дієслово

1. Аналізоване слово.
2. Питання.
3. Частина мови.
4. Початкова форма (неозначена форма).
5. Число.
6. Час.
7. Особа (для теперішнього і майбутнього часу).
8. Рід (у минулому часі).
9. Дієвідміна.
10. З яким словом пов'язане у реченні?
11. Яким членом речення виступає?

14. Розбери речення за частинами мови за допомогою поданих схем. Підкресли головні та другорядні члени речення.

Повернулися з вирію лелеки. А з ними прибули в рідні краї і жайворонки. Вони принесли з собою тепло. Тепер скрізь чути їхню дзвінку пісню.



Зразок. Вирію – (що?) вирій, іменник, загальна назва, неістота, чоловічий рід, однина, родовий відмінок, у реченні зв'язаний з дієсловом **повернулися**, другорядний член речення.

15. Розбери виділені слова як частини мови.

Українська оселя

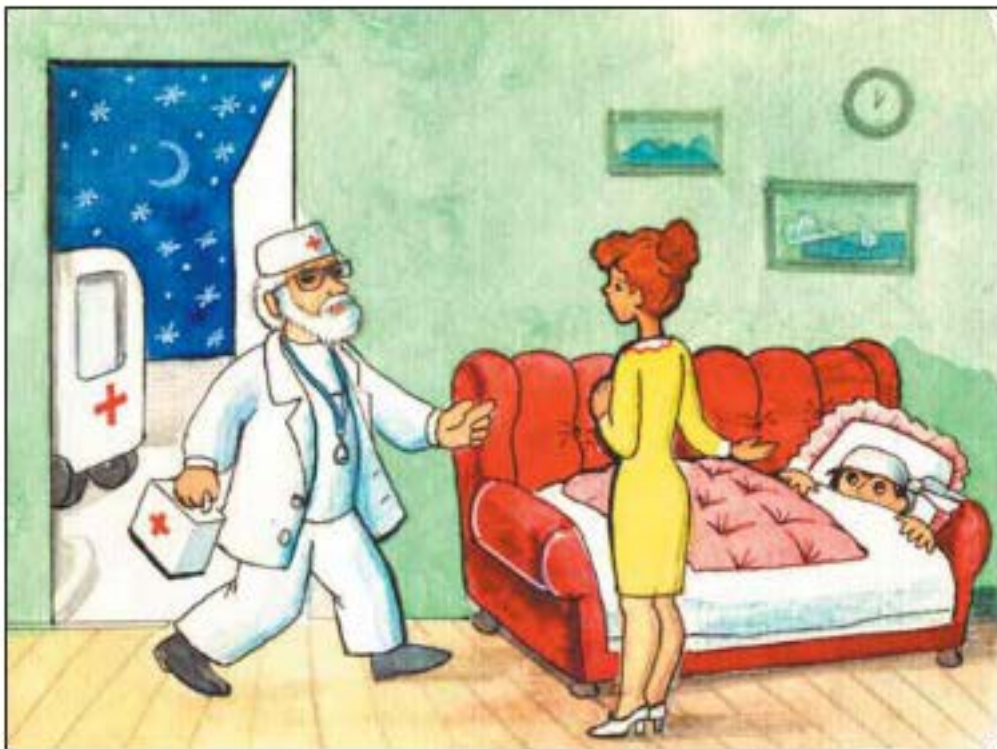
Ти **стоїш** не багата й не пишна,
Виглядаючи **з саду** в луг.
Рясний цвіт обтрусил вишні
На солом'яний **твій** капелюх.

В. Симошенко



Склади діалог за змістом малюнків







16. Прочитай уривки з текстів. Пригадай, які типи текстів ти знаєш. До якого типу належить кожний із цих текстів? Зоре моя вечірняя,

Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.

Т. Шевченко

Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сіяла квітки,
Вона летіла хутко, мов стокрила,
На нею вслід – співучії пташки.

Леся Українка



... З-за лісу вийшов повновидий місяць, увесь обтканий вогняними сріблястими голками. Ті голки ніби скочили в небо, розтяглися вгору, мов довгі срібні струни, і зазвучала вечірня музика.

За І.С. Нечум-Левицьким

Знаряддя праці

У майстерні школи є різні знаряддя праці: обценьки, зубила, кліщі, пилка, молотки, рубанки. Пилками діти на уроках трудового навчання обрізали сухі гілки на деревах у саду. Лопатами скопали землю. Обценьками, кліщами і молотками відремонтували огорожу.

Добре вміти користуватися різними знаряддями праці.



Соняшник

1. Соняшник — однорічна рослина. Стебло високе, струнке, міцне. Листки великі, овально-серцеподібні. Суцвіття має жовті пелюстки. Ця рослина росте на полях, городах.

2. Ось стоїть, як вартовий, високий соняшник. Міцне стебло і великі листки надають йому особливого вигляду. А яскраві жовті квітки з золотими пелюстками схожі на сонце. Яка гарна рослина!



17. Прочитай текст. Скажи, яка головна думка в ньому висловлена. Знайди і випиши спонукальне речення.

Рідна мова – то найцінніший скарб кожного народу. Адже без мови народ не може існувати. Без неї у народу не було б своєї культури, історії, материнської пісні.

Бережи і шануй мову батьків!



18. Прочитай вірш уголос. З чим автор порівнює квіти, листочки проліска? Поясни, в якому значенні вжито виділені слова (прямому чи переносному).

Я перша квіточка весни,
Я пролісковий цвіт.
Я пережив зимові сні
І знов родивсь на світ.
У мене очі голубі,
Такі, як неба синь.

Росту між кленів і дубів,
Люблю і сонце, й тінь.
Зелені рученьки мої
Листочками зовуть.
Я полюбив ліси, гаї,
Живу іздавна тут.

М. Познанська



19. Розглянь квітку проліска. Опиши її, використовуючи лише потрібні слова із довідки. Зроби свій малюнок.

Довідка: **квіточка** – ніжна, смілива, тендітна, синя, ясна, мов зірочка; **стебло** – високе, пряме, низьке, коротке, тоненьке; **листочки** – зелененькі, гострі, різьблені, широкі, великі.



20. Прочитай початок казки, написаної Василем Сухомлинським. Уяви, що ти – пролісок. Що могли б побачити твої сині оченята? Продовж казку.



Сині оченята

Крізь сухий торішній листок пробився зелений пролісок. Гострий, мов стрілочка. Розправив листочки. Між ними затремтіло двоє синіх очей – дві квіточки. Глянули оченята навколо. Що ж вони побачили?..

21. Прочитай текст. За поданим зразком напиши про свою школу. Підкресли у тексті іменники, визнач їх рід.

Наша школа

Наша школа нова. За школою – великий сад. Далі зеленіє шкільний город. Біля входу в приміщення школи ростуть кущі троянди. Ми любимо свою школу.



22. За поданим зразком напиши твір-розповідь „Моя сім'я”. Підкресли прикметники. Визнач, з якими словами вони пов'язані.

Наша сім'я

Наша сім'я складається із п'яти чоловік. Вона дуже дружна. Тато і мамо працюють на новому великому підприємстві. Вони шують дитячі костюми. Бабуся і дідусь – пенсіонери. Я навчаюся у четвертому класі.



23. Дай відповіді на запитання і запиши їх у формі діалогу.

- Як тебе звати?
- ...
- Скільки тобі років?
- ...
- У якому місті (селі) ти живеш?
- ...
- Як називається школа, у якій ти навчаєшся?
- ...



Склади письмовий твір за малюнками







24. Тексти для перевірки аудіативних умінь.

Ліки від простуди

Недавно бабуся прислала найулюбленіше моє малинове варення. У листі написала:

– Посилаю моємулюбому онукові малинове варення. Він, я знаю, часто простуджується, а воно дуже добре простуду лікує.

Хотів я це варення відразу ж покуштувати, та мама не дає.

– От коли захворієш, тоді й будеш його їсти!

Ну, коли так, думаю, то треба швиденько захворіти.

Увечері відчинив я у своїй кімнаті вікно і так всю ніч проспав.

Вранці поміряв температуру, а вона – нормальна.

Що робити? Другого дня рано-вранці вибіг я в самих трусах на балкон і давай фіззарядку робити...

Знову зміряв температуру – знову нормальна.

Щоранку фіззарядку роблю, холодною водою обливаюся, а простуди все нема та й нема.

От біда! Минулого місяця двічі простуджувався, та варення не було, тепер варення є – простуди немає!

Мама, й та здивувалася:

– Ти дивись, який молодець став!

Із радості мене варенням почастувала. Так що я його, мабуть, так з'їм, без простуди.

М. Богуславський



» **Запитання для сприймання та варіанти відповідей.**

1 Бабуся прислала варення:

- а) вишневе;
- б) малинове;
- в) слинове.

- 2) Малинове варення лікує:
а) шлунок;
б) голову;
в) простуду.
- 3) Сашко відчинив у кімнаті:
а) двері;
б) вікно;
в) шафу.
- 4) Хлопчик щоранку робив:
а) пробіжку;
б) фіззарядку;
в) бутерброд.
- 5) Мама почастивала сина:
а) морозивом;
б) борщем;
в) малиновим варенням.



Сім господинь



У нас у хаті небагато дівчаток. Тільки Оксана, та Юля, та Марина, та Христя, та Катря, та Оля, та ще Ліна... Порахуйте, скільки їх? Мама каже:

– Оксано, хату підмети!

– Добре, – озивається Оксана, та тільки мама за двері – кричить:

– Юлько, хату підмети! Кому я кажу!

А Юля відповідає:

– І не подумаю. Хіба немає меншого за мене? Он Христя. Чуєш, Христе? Хату підмети, мама сказала!

– А чого це мені її підмітати? – розсердилася Христя.

– Я он і місяць тому підмітала, і ще раніше – улітку... І минулого року раз... Я не хочу. Я не маленька. Он Катря без діла сидить. Чуєш, Катре, хату підмети!

– Еге, яка, – обізвалася Катря. – А ось і не підмету. То тобі Христя сказала, щоб підмела. Так що мети. Та й Ольга в нас є. Чого це Ользі така полегкість, що вона ніколи й за віник не візьметься? А вже їй сім років. Чуєш, Ольго, кидай свої ляльки. Віник бери. Хату підмітай!

– Оце ще мені лихо, – захлипала Оля.

– Усе Олю та Олю! Не хочу я підмітати. Он Лінка ніколи нічого не робить. Кажуть: маленька. А яка вона маленька, коли їй уже п'ять років? Хай привчається, а то виросте за нашими спинами і не знатиме, як мамі допомагати. Чуєш, Ліно, віник бери!

Ліна не опиралася. Узяла віник і як почала підмітати!..

Кушпелу таку зробила, що й у хаті нічого не видно.

Зайшла мама.

Узялася за серце:
– Лишенько моє, лишенько! Правду люди кажуть:
де сім господинь, там хата неметена!

І. Сенченко

» **Запитання на сприймання та варіанти відповідей.**



1 Дівчаток у хаті було:

- а) дві;
- б) п'ять;
- в) сім.

2 Мама сказала підмести хату:

- а) Катрі;
- б) Христі;
- в) Оксані.

3 Ользі було років:

- а) три;
- б) сім;
- в) десять.

4 Підмела хату:

- а) Марина;
- б) Юля;
- в) Ліна.

5 Мама сказала:

- а) де сім господинь, там завжди чисто;
- б) де сім господинь, там хата неметена;
- в) нічого не сказала.

Добре там живеться,
де гуртом сіється й орється.



25. Диктант. Визнач будову виділених слів.

Кролик

А це кролиця. У неї двоє кроленят – вони такі самісінькі, як мати, тільки малі. Вушка довгі, **хвостики** куценькі, очка круглі, і вони так само, як їхня мати, траву їдять. Як є, у матір вдалися. Жує **кроленятко** травичку, весь **писочок** так ходором і ходить, носик на обидва боки крутиться, а **травинка** в ротик лізе й лізе. Скінчилася травинка – кроленятко другу відкусить і знову жує.

Піду принесу я їм морквинку, та **капустяний** листок, та ще скоринку хлібця, нехай собі жують.

Є. Чарушин



26. Диктант. Випиши споріднені слова до слова **рябчик**.

Рябчик

Рябчик тому так називається, що увесь рябий. Ось він десь над головою голос подає, а в листі не помітиш. А коли рябчата у рябчика виведуться, на рябчєня наступити можна – на землі й не побачиш. Сам пістрявий, по спині смужечка, у листі притиснеться до землі, очки закриє і не поворухнеться, доки не підеш. Тоді мати-рябчиха тоненьким голоском засвистить – команду дасть, і рябчата відразу до неї кинуться.



27. Диктант. Випиши дієслова, визнач їх час.

Перші сніжинки

Хоч місяць цей і зветься листопадом, але дерева вже простягли вгору, до сизого неба, оголені віти. Тільки ялинки й сосни стоять зелені, та дуб не скинув свого вбрання. Листя його лише пожовкло, потемніло. І зда-

леку здається, що то стоїть могутній воїн, закований у бронзу. Налетить вітер – задзвенить своїм бронзовим листям могутній дуб, але не схилиться і перед бурею. Так і держатиме він своє чудове вбрання до самої весни, коли замінить його молоде, свіже, зелене листя.

28. Вибірковий диктант. Випиши прикметники разом з іменниками, до яких вони відносяться.

Щука

В очеретах зачаїлася велика щука. Довга, круглотіла, з витягнутим писком, вона нагадує гарно затесаний кіл. Щука не ворухиться, зірко вдивляючись у далечінь своїми зеленими очима. Повз щуку пропливають спритні рибинки. Але щуку вони не цікавлять: незважаючи на свою силу і швидкість, вона не любить ганятися за рибами, тим більше в'юнками. І тому найчастіше підстерігає здобич у засідці.

Щука – хижа риба, яка завдає великої шкоди. Але тільки дехто знає, що ця хижачка інколи буває навіть корисною. Поїдаючи хвору рибу, яка може заразити „риб'яче населення” і погубити його, щука приносить користь.

29. Словниковий диктант. Запам'ятай ці слова ввічливості.

Дякую, спасибі, дякую від щирого серця, безмірно вдячний вам, це дуже люб'язно з вашого боку, я дуже зворушений вашою увагою, до побачення.

30. Словниковий диктант.

Микола Лисенко, Київ, Ужгород, село Іванівка, річка Дніпро, річка Тиса, собака Рябко, кішка Мурка, гори Карпати, журнал „Барвінок”, письменник Іван Франко, артист Назарій Яремчук, поет Шандор Петефі.



31. Прочитай тексти. Перекажи їх за планом.

Хто як до зими готується

Ліс улітку був увесь зелений, а тепер берізки та клени жовті, осики червоні, а поміж ними ялиночки зеленіють.



Налетить вітер, зірве з дерев листочки, і закружляють вони в повітрі, наче метелики. Потім тихо-тихо додолу спускаються, землю нібито килимом укривають.

А на гілках дерев з кожним днем все менше стає листочків. Далеко видно все навколо крізь облетілі, голі віти.

Дерева роняють листя, трава й квіти в'януть, сохнуть, а насіння їхнє на землю осипається, щоб навесні прорости й знову зазеленіти, зацвісти.

Тварини також до зими готуються: мандрівні птахи збираються у великі зграї, щоб летіти у вирій; маленькі звірятка запасують у своїх коморах їжу, лагодять і утеплюють свої житла та самі зодягаються в теплу зимову шубку. А комахи під кору дерев у різні щілинки ховаються.

Так усе живе – і рослини, і тварини – готується до довгої та холодної зими.

Г. Скребицький, В. Чапліна

План

- 1 Який ліс улітку?
- 2 Які стали дерева з приходом осені?
- 3 Чим вкривається земля?
- 4 Чому все менше листочків стає на гілках дерев?
- 5 Що робиться із травами і квітами?
- 6 Як готуються тварини до зими?

Василько-книжка

Не дуже любив Василько книгу і не дуже чемно з нею поводився. Ось одного вечора ліг спати та й узяв книжку перед сном почитати. Лежить він, читає. І задрімав. А книжка – бух! – на підлогу. І сниться Василькові, що він сам є книжкою. От бере його, Василька-книжку, Оленка, яка теж не дуже поважає книжки, читає і водночас обідає. Борщ з ложки – кап! Якраз на Василька-книжку. Йому пече, йому неприємно, що на нього борщ капає, та нічого не вдіє Василько, бо він – книжка. Так боляче зробилося Василькові, що він прокинувся.

За Остапом Вишнею

План

- 1 Як поводився Василько з книжкою?
- 2 Що трапилося одного вечора?
- 3 Що приснилося Василькові?
- 4 Від чого йому зробилося боляче?
- 5 Як ти думаєш, чи змінив Василько своє ставлення до книжки? Продовж текст.





32. Прочитай текст мовчки.

Про створення світу

Бог існував завжди, але колись давним-давно не було людей, про яких Він міг би турбуватись. Не було великих людей. Не було малих людей. Навіть немовлят не було. Земля була темним і порожнім місцем.

Тоді сказав Бог: „Нехай буде **світло**” І стало ясно. Світло – це добре. Але все ще не було людей, про яких Бог міг би турбуватись.

Бог створив **день**. І Він створив **ніч**. Він створив прекрасне голубе **небо**. І це було добре. Але все ще не було людей, про яких Бог міг би турбуватись.

Бог зібрав воду в одне місце, і так з'явилась **суша**. Потім створив Бог **рослини** і **дерева**.

Бог створив велике жовте **сонце** і прилаштував його на денному небі. Він створив блискучі **зірки** і сяючий **місяць** і помістив їх на нічному небі.

І рослини, і дерева, і сонце, і зірки, і місяць – усе це було дуже добре. Але все ще не було людей, про яких Бог міг би турбуватись.

Потім створив Бог **птахів**, які мали літати в небі. Бог створив **риб**, які мали плавати в морі. Бог створив **тварин**, які бігали по зеленій траві і бавились.

Світ Божий уже не був порожній. Він був наповнений усякою всячиною. Але все ще не було людей, про яких Бог міг би турбуватись.

Створив Бог **чоловіка** і **жінку**. Бог назвав чоловіка Адамом. Адам дав жінці ім'я Єва. Тепер уже були люди, про яких Бог міг турбуватись.

І з цього часу турбується Бог і про великих людей, і про малих, і про немовлят, які живуть на Його прекрасній Землі.

33. Прочитай текст уголос. Зверни увагу на інтонацію питальних та спонукальних окличних речень.



Ісус благословляє дітей

Ісус Христос дуже любить дітей.

Якось до Ісуса привели діточок, щоб Він поклав на них руки і помолився за них. Учні ж Його не підпускали їх до Нього. Але Ісус сказав: „Пустіть дітей і не бороніть їм приходити до Мене, бо таким належить Царство Небесне”. Відтак Він поклав на них руки і благословив їх.



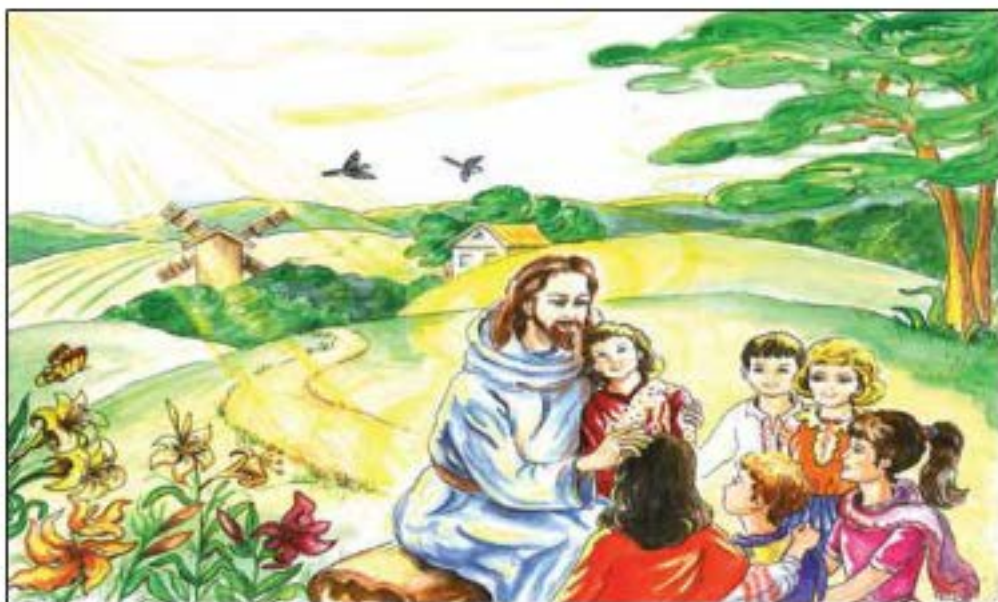
Іншим разом учні запитали Ісуса: „Хто найбільший у Царстві Небеснім?” Ісус, покликавши дитину, поставив її серед них і сказав:

„Істинно кажу вам: коли не навернетесь і не станете як діти, не ввійдете до Царства Небесного!

Отже, хто вмалить себе, як ця дитина, той і найбільший у Царстві Небеснім.

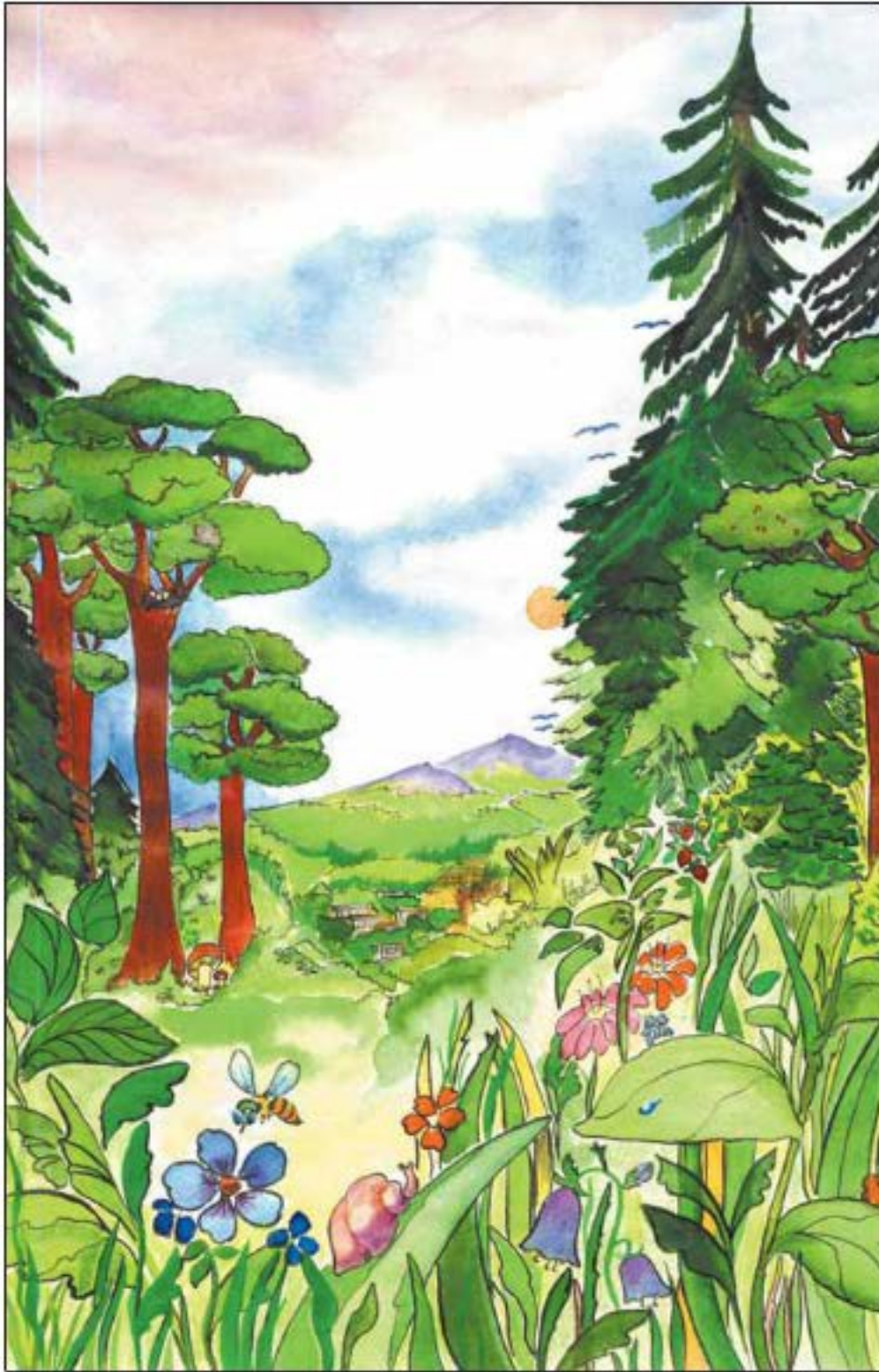
Хто прийме одне таке дитя в ім'я Моє, той Мене приймає”.

(Від Матвія 18:1–5; 19:13–15; від Марка 9: 36, 37)



Склади усний твір за малюнками





Зміст

Повторення

§1. Звуки і букви	4
§2. Речення. Текст	8
§3. Головні та другорядні члени речення	10
§4. Зв'язок слів у реченні	14
§5. Однорідні члени речення	16
§6. Перевір себе	18

Слово. Значення слова

§7. Слова, близькі за значенням (синоніми)	22
§8. Слова, протилежні за значенням (антоніми)	24
§9. Багатозначність слів. Пряме і переносне значення слів	26

Будова слова

§10. Основа слова. Закінчення	30
§11. Спільнокореневі слова. Корінь	32
§12. Префікс. Суфікс	34
§13. Правопис префіксів <i>роз-, без-, з-, с</i>	36
§14. Перевір себе	40

Частини мови

§15. Загальне поняття про частини мови	42
§16. Іменник	44
§17. Іменники-назви істот та неістот	48
§18. Загальні та власні іменники	50
§19. Правопис власних іменників	52
§20. Рід іменників	56
§21. Число іменників	58
§22. Відмінки. Загальне поняття	60
§23. Відмінки. Практичні вправи	62

§24. Роль іменників у реченні	66
§25. Використання іменників у художніх і наукових текстах.....	68
§26. Повторення	70
§27. Перевір себе.....	74
§28. Прикметник	76
§29. Зв'язок прикметників з іменниками.....	78
§30. Прикметники-синоніми	82
§31. Прикметники-антоніми	84
§32. Число і рід прикметників	86
§33. Роль прикметників у реченні	90
§34. Повторення	92
§35. Перевір себе.....	94
§36. Займенники	98
§37. Особові займенники.....	100
§38. Роль займенника у реченні.....	102
§39. Перевір себе.....	106
§40. Дієслово	108
§41. Неозначена форма дієслова	110
§42. Часи дієслова	114
§43. Теперішній час дієслова	116
§44. Минулий час дієслова	118
§45. Майбутній час дієслова.....	122
§46. Дієвідміни.....	124
§47. Роль дієслова у реченні	126
§48. Правопис не з дієсловом.....	130
§49. Перевір себе.....	132
§50. Числівник . Загальне поняття.....	134
§51. Прислівник . Загальне поняття	138
§52. Прийменник . Загальне поняття Розрізнення прийменників і префіксів	142
§53. Перевір себе.....	144

Повторення вивченого в 1-4 класах